

ČESKÁ NOTÁCIA NA SLOVENSKU V OBDOBÍ STREDOVEKU

EVA VESELOVSKÁ

PhDr. Eva Veselovská, PhD.; Ústav hudobnej vedy SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4; e-mail: eva.veselovska@savba.sk

ABSTRACT

An important fact has been highlighted in recent times by the complex source study of medieval musical codices and fragments from the territorial area of Slovakia: written culture in the late 14th century and throughout the 15th century in the Slovak area was strongly under the influence of the learned culture of Bohemia. We have registered the direct impact of the Czech scribal tradition on the evolution of notation practice in Slovakian written sources, particularly within the time period 1370 – 1520. The codices, and some tens of fragments, which give documentary evidence of Czech notation in our geographical space were taken as a research topic, together with systematisation, analysis and evaluation of all currently known and processed musical sources from the Slovak area. The aim of research was to systematise knowledge of source materials, as well as establishing the fundamental structural features of Czech notation in Slovakia.

Key words: Slovakia, Bohemia, medieval times, notation, codex, fragment

Problémy a otázky analýzy rukopisov

Na území Slovenska je český stredoveký notačný systém dokumentovaný v prameňoch niekoľkých cirkevných a kultúrnych centier (napríklad Bratislava, Trenčín, Kremnica). Rukopisy sa zachovali v kompletnej podobe (rukopisy Kapitulskej knižnice v Bratislave – *Bratislavský antifonár V*,¹ *Žaltár kanonika Blázia*,² *Bratislavský misál „D“*,³

¹ Slovenský národný archív 17.

² Maďarská národná Szechenyiho knižnica v Budapešti, Clmae 128.

³ Maďarská národná Szechenyiho knižnica v Budapešti, Clmae 216.

ďalej *Trnavský rukopis*⁴) alebo ako fragmenty (na väzbách mestských úradných kníh alebo mladších rukopisov a tlačí v mnohých slovenských archívoch, múzeách a knižniciach). Mnohé otázky vzniku a pôvodu rukopisov s českou notáciou na Slovensku zostali nezodpovedané. Torzovitý stav niektorých prameňov neumožňoval presné stanovenie vedeckovýskumných záverov (na väzbu bola použitá len nepatrná časť fólia kódexu). Najmä v prípade veľkorozmerných kódexov nebolo vždy možné identifikovať presný liturgický obsah zlomku.⁵ Do úvahy bolo nutné brať i skutočnosť, že v rámci výskumu stredovekej písomnej kultúry sa v prípade hudobnej paleografie pohybuje v období, keď bola anonymita notátora úplne bežná. Väčšinou sa ani v kompletne zachovaných rukopisoch meno notátora neuvádzalo. Najčastejšie sa zachovali údaje s datovaním rukopisu, prípadne s menom jeho objednávateľa, skriptora alebo iluminátora.⁶ O notátorovi sa v stredovekých rukopisoch zachovali zmienky len výnimočne.⁷ Špecifický je i ďalší faktor vedecko-výskumnej práce hudobného paleografa. Malá diferenciácia vnútorných prvkov hudobnej písomnej kultúry totiž neumožňuje vždy definitívne určenie vyhotoviteľa alebo datovanie rukopisu (napríklad notačné písmo sa mohlo v rovnakej štruktúrálnej podobe používať 500 i viac rokov).⁸ Kým na poli vied o výtvarnom umení sa dá mimoriadne presne stanoviť jednotná práca určitej iluminátorskej školy alebo dokonca konkrétnej dielne či majstra iluminátora, v prípade hudobnej paleografie je analýza jednotlivých notačných štruktúr najmä ukazovateľom pôvodu (proveniencie) notátora. V niektorých prípadoch môže byť paleografická identifikácia zhodná s liturgickým obsahom rukopisu podľa konkrétnej liturgickej tradície. Pražský liturgický rítus spolu s českou notáciou dokladá napríklad *Bratislavský antifo-*

⁴ Maďarská národná Szechényiho knižnica v Budapešti, Clmae 243.

⁵ 13 fragmentov antifonára s českou notáciou zo Štátneho archívu v Bratislave, pobočka Modra, pochádza z tzv. *Zalka kódexu*, ktorý mal obrovské rozmery. Dá sa predpokladať, že rukopis mohol merať cca 700 x 500 mm, podobne ako napr. *Kutnohorský graduál Mus. Hs. 15501* Rakúskej národnej knižnice vo Viedni (710 x 460 mm). VESELOVSKÁ, Eva – KLUGSEDER, Robert: *Mus. Hs. 15501 GRADUALE (Kuttenberger Cantionale)*. Dostupné na internete: <<http://www.oeaw.ac.at/kmf/cvp/beschreibungen/15501.pdf>>

⁶ Iluminátori uvádzali svoje mená najmä vo svojich ilumináciách, prípadne tieto iluminácie datovali. Napr. *Bratislavský antifonár II* (Múzeum mesta Bratislavy, A/5) obsahuje datovanie iluminácie s textom „*Loquebantur variis linguis app/ostoli/ 1487*“.

⁷ Zápis o vyplatení mzdy za notovanie antifonára pre notátora sa nachádza vo vizitáciách z Klosterneuburgu. Pri vyhotovení štvorzväzkového antifonára bola v 20. rokoch 15. storočia v Klosterneuburgu uplatnená jasná delba práce na skriptorov, iluminátorov a notátorov. Za informáciu ďakujem Dr. Aloisovi Haidingerovi (Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters). Niekedy sa ale objavuje údaj, že rukopis napísala, notovala aj iluminovala tá istá osoba, ako to bolo v prípade officia o sv. Stanislavovi z Rakúskej národnej knižnice vo Viedni Cod. 1765, f. 24 „*Thomas scripsit*“. VESELOVSKÁ, Eva – KLUGSEDER, Robert: *Cod. 1765 OFFICIUM SANCTI STANISLAI*. Dostupné na internete: <<http://www.oeaw.ac.at/kmf/cvp/beschreibungen/01765.pdf>>

⁸ Predstupeň českej notácie (prototyp métskej notácie so zvláštnymi ligatúrovými spojovacími čiarami typu *Svatovítskeho tropára*, Cim 4, Pražskej metropolitnej knižnice – dnes Archív Pražského hradu), česká notácia i ostrihomský notačný systém sa používali paralelne takmer 600 rokov, od 12. do 18. storočia. Reformná česká notácia bola zavedená v 60. rokoch 14. storočia podľa starších vzorových rukopisov. Predpokladáme, že mohutná expanzia tohto systému do celej Európy súvisela s mimoriadne známou a kvalitnou prácou českých skriptorských a iluminátorských dielní, pri ktorých predpokladáme aj samostatnú funkciu notátorov kódexov.

nár V. Ojedinele sa ale objavujú príklady, keď sa notačný systém (český) líši od používanej liturgie. Tzv. *Zalka kódex* dokumentuje napríklad liturgickú tradíciu z Transylvánie, z Váradu.⁹

Stredoveké rukopisy s českou notáciou z územia Slovenska tvoria dôležitý fenomén stredovekej hudobnej kultúry takmer dvoch storočí (1370 – 1520). Napriek faktu, že presné časové vymedzenie skúmaného materiálu nebolo možné (datovanie fragmentov sme realizovali s láskavou pomocou doc. Šedivého, za ktorú sme nesmierne vďační, pričom sme mohli stanoviť presnosť datovania na cca ± 25 rokov), rukopisy s českou notáciou boli zaradované najmä do 15. storočia. Medzi najstaršie fragmenty (druhá polovica 14. storočia) patrili zlomky zo Štátneho archívu v Banskej Bystrici, pobočka Kremnica a Banská Štiavnica. Najmladšími prameňmi boli fragmenty zo Štátneho archívu v Bratislave, pobočka Modra, zo Štátneho archívu v Bratislave, z Univerzitnej knižnice v Bratislave a z Archívu mesta Košice, pričom išlo o zlomky z pôvodne mimoriadne veľkých rukopisov.

Notované liturgické rukopisy stredovekých Čiech

Stredoveké liturgické rukopisy s notáciou sa v Čechách a na Morave zachovali v rôznych knižničných, archívnych alebo muzeálnych inštitúciách v mimoriadne veľkom počte.¹⁰ Prostredníctvom mnohých historických udalostí sa niektoré vzácne rukopisy českej proveniencie nachádzajú aj v zahraničných zbierkach (najmä Rakúsko, Poľsko, Švajčiarsko, Nemecko, Slovensko a i.). V celosvetovom meradle je hodnotenie stredovekej rukopisnej základne z územia Čiech a Moravy mimoriadne dôležité. Vďaka dobremu stavu rukopisov a mimoriadnej kvalite a kvantite skriptorskej činnosti stredovekých cirkevných inštitúcií a jednotlivých skriptorov, iluminátorov a notátorov Čiech a Moravy najmä v 14. – 16. storočí, má výskum stredovekých rukopisov nesmierny

⁹ KOVÁCS, Andrea: *Corpus Antiphonarium Officii-Ecclesiarum Centralis Europae VII/A Transylvania-Várad (Temporale)*. Budapest : Zenetudományi Intézet MTA, 2010. KOVÁCS, Andrea: *Corpus Antiphonarium Officii-Ecclesiarum Centralis Europae VII/B Transylvania-Várad (Sanctorale)*. Budapest : Zenetudományi Intézet MTA, 2010.

¹⁰ Medzi najstaršie notované liturgické knihy patria sakramentáre a evanjeliáre (notované boli napr. pašie pomocou bezlinajkových notácií alebo ekfonetických znakov, ktoré určovali intonáciu prednesu liturgického textu). Notované boli vždy antifonáre (ako samostatné liturgické kódexy sa mohli notovať špeciálne časti antifonárov – napr. vešperál, rezponziál, hymnár, nocturnál a pod.) a graduály (samostatne aj kyriál, sekvenciár). V základnej výbave cirkevných inštitúcií sa objavovali aj notované breviáre a notované misály (niektoré misály mohli obsahovať všetky omšové spevy len v podobe incipitov a notované boli len prefácie a Pater noster). Notované mohli byť aj žaltáre, plenáre, lekcionáre, benedikcionáre, pontifikály, rituály a procesionály. Inventár Kapitulskej knižnice v Prahe z roku 1387 uvádza nasledovné skupiny rukopisov: *libri officiorum matutinalium, libri gradualium, missalia, evangelia et epistolae, libri theologiae, libri omeliarum, libri evangeliarum, libri epistolarum, libri doctorum, libri cronicarum*. PODLAHA, Antonín: *Catalogus codicum manu scriptorum, quae in archivio capituli Metropolitani Pragaensis asservatur*. Praeae : Sumptibus s. f. metropolitani capituli Pragaensis, 1923.

význam pre dejiny výtvarného umenia, liturgie, cirkevnej hudby a hudobnej paleografie v celej zaalpskej oblasti.¹¹

Odhliadnuc od počiatkov českého, moravského i slovenského písomníctva v čase Veľkej Moravy sa za základný impulz rozvoja písomnej kultúry v Čechách považuje založenie biskupstva v Prahe (okolo roku 973).¹² Na Pražskom hrade bol v 70. rokoch založený i ženský benediktínsky kláštor u sv. Jiří a vďaka aktivite sv. Vojtecha sa uskutočnil príchod benediktínov do Břevnova (roku 993). Okrem Prahy, hlavného cirkevného a politického centra krajiny, sa významnými centrami kultúrnej, vzdelanostnej, a teda aj skriptorskej činnosti stávali najmä benediktínske kláštory (Ostrov založený roku 999, Sázava roku 1032). V počiatkoch svojej činnosti boli české benediktínske kláštory pod silným nemeckým vplyvom (do 12. storočia pod vplyvom Niederalteichu, neskôr Hirsau).¹³ V 11. a 12. storočí ovplyvňovala pražské biskupstvo najmä porýnska oblasť (Mohučské arcibiskupstvo /Mainz). Okrem skriptória pri pražskom biskupskom kostole bolo v Prahe činné aj skriptorium v ženskom benediktínskom kláštore u sv. Jiří. Koncom 13. a začiatkom 14. storočia dosiahlo skriptorium vysokú úroveň.¹⁴ V 2. polovici 12. storočia fungovalo pravdepodobne aj skriptorium premonštrátskeho kláštora na Strahove (založený v roku 1139).¹⁵ V ďalších desaťročiach sa dôležitými centrami vzdelanosti stali aj novozakladané cisterciánske kláštory, v ktorých sa domáca skriptorská činnosť dá predpokladať od 13. storočia – kláštor Plasy, založený v roku 1146 z materského kláštora Langheim s dcérskymi kláštorami Hradiště (1145/1146), Velehrad (1204),¹⁶ Zlatá Koruna (1263), Sedlec – založený roku 1242 z materského kláštora

¹¹ Štúdia podáva len základný prehľad notačných systémov, ktoré sa v Čechách používali v období stredoveku. Charakteristiky notácií boli vytvorené na základe čiastkových analýz vybraných stredovekých iluminovaných rukopisov (Národní knihovna Praha, Národní muzeum Praha), ktoré boli publikované v databáze www.manuscriptorium.cz a v katalógoch V. Plocka (1973) a P. Brodského (2000, 2004, 2008): PLOCEK, Václav: *Catalogus codicum notis musicis instructorum: qui in Bibliotheca publica rei publicae Bohemicae socialisticae in Bibliotheca universitatis Pragensis servantur*. Zv. I – II. Praha : Academia, 1973. BRODSKÝ, Pavel: *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*. Edícia *Studie o rukopisech. Monographia*; vol. 5. Praha : Koniash Latin Press, 2000. BRODSKÝ, Pavel: *Iluminované rukopisy českého původu v polských sbírkách*. Edícia *Studie o rukopisech. Monographia*; vol. 9. Praha : Archiv Akademie věd ČR; Euroslavica, 2004. BRODSKÝ, Pavel: *Katalog iluminovaných rukopisů Strahovské knihovny*. Edícia *Studie o rukopisech. Monographia*; vol. 13. Praha : Masarykův ústav; Archiv Akademie věd České republiky, 2008. Edícia *Studie o rukopisech. Monographia*; vol. 13.

¹² PÁTKOVÁ, Hana: *Česká středověká paleografie*. České Budějovice : Veduta, 2008, s. 91-95.

¹³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Benediktíni v českých zemích ve středověku. In: *Břevnov v českých dějinách : sborník z konference pořádané ve dnech 14. a 15. září 1993 Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy u příležitosti milénia břevnovského kláštera*. Ed. Marie Blahová, Ivan Hlaváček. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1997, s. 9-11.

¹⁴ Na písání rukopisov sa mohli podieľať aj kanonici, ktorých zbor je v prameňoch doložený od druhej polovice 13. storočia. PÁTKOVÁ, Ref. 12, s. 101-102.

¹⁵ PRAŽÁK, Jiří: K existenci strahovského skriptoria. In: *Documenta Pragensia* 10/1. Praha : Archiv hl. města Prahy, 1990, s. 51-58.

¹⁶ Z Velehradu boli založené 2 cisterciánske kláštory – Vizovice v rokoch 1260/1261 a kláštor cisterciánok na Starém Brně v roku 1223 (Aula Sanctae Mariae), založený kráľovnou Eliškou Rejčkou. Z počiatkov existencie kláštora sa zachovalo 9 rukopisov, ktoré objednala a darovala kráľovná Eliška tomuto kláštoru (tzv. Rejčka skupina). Na rozdiel od zvyklostí iných českých kláštorov, kde sa používalo gotické chorálne písmo cisterciánske (prípadne od polovice 14. storočia české), všetky rukopisy tejto skupiny sú notované kvadratickou notáciou. O pôsobení cisterciánov

Waldsassen s dcérskymi kláštorami Zbraslav (1292), Skalice (1357) atď.¹⁷ Od 13. storočia sa začína doba mohutného nárastu zachovaných rukopisov. Okrem dvoch hlavných cirkevných centier krajiny (Praha, Olomouc) a starších existujúcich rehoľných komunít (v 14. storočí bol významným centrom knižnej kultúry napríklad cisterciánsky kláštor Zbraslav, založený kráľom Václavom II. v roku 1292) sa v Čechách kultúrne prejavovali už aj dominikáni, kartuziáni (najmä kláštor na Smíchově) a augustiniáni (napríklad od Sv. Tomáše na Malé Straně). Dôležitým strediskom skriptorskej činnosti prvej polovice 14. storočia bola naďalej pisárska dielňa pri kláštore sv. Jiří na Pražskom hrade, kde v tomto období vznikali rukopisy mimoriadneho pisárskeho kvality.¹⁸ Do popredia sa ale postupne čoraz viac dostávali najatí pisári, v prameňoch označovaní ako „cathedralis“ a „cathedraticus“. Väčšina z 30 mien, ktoré sa zachovali v rukopisoch zo 14. storočia, pochádza z Prahy.¹⁹ Najnáročnejšiu produkciu rukopisov (bohato iluminované kódexy Václava IV.) zaznamenávame na prelome 14./15. storočia. Po dobe útlmu, v 20. rokoch 15. storočia (husitské vojny) sa situácia v produkcii rukopisov v Čechách opäť stabilizovala. Dôležitými výrobcami kníh sa čoraz viac stávali remeselní pisári (množstvo zdecimovaných kláštorov po husitských vojnách oslabilo produkciu kníh z kláštorných dielní).²⁰

Všeobecne sa dá predpokladať, že stredoveké liturgické kódexy Čiech a Moravy pochádzali z dvoch vrstiev.²¹ Väčšina najstaršej skupiny rukopisov z 11. a 12. storočia (prípadne aj z neskoršieho obdobia) bola do Čiech importovaná. V prípade novozałożených benediktínskych kláštorov alebo mladších kláštorných komunít (cisterciáni, premonštráti, františkáni, dominikáni, kartuziáni, augustiniáni a i.) sa objavili a používali notované liturgické rukopisy, ktoré so sebou z materských kláštorov prinášali príslušníci novovznikajúcich cirkevných inštitúcií ako základnú výbavu.²² Druhú skupinu tvorili rukopisy, ktoré vznikli priamo v českých skriptóriách, v prostredí kráľovského

v Čechách pozri bližšie: CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, zv. 1: Fundace 12. století*. Praha : Karolinum, 1998. CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, zv. 2: Kláštery založené ve 13. a 14. století*. Praha : Karolinum, 2002. CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, zv. 3: Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*. Praha : Karolinum, 2009.

¹⁷ O cisterciánskej knižnej kultúre v Čechách bližšie: HLAVÁČEK, Ivan: *Zisterziensische Bibliotheken Böhmens in der vorhussitischen Zeit (Mitte des 12. Jahr. – 1420)*. In: *Mediaevalia Augiensia*. Ed. Jürgen Petersohn. Stuttgart : Vorträge und Forschungen, 2001.

¹⁸ PLOCEK, Václav: *Svatojiřské skriptorium*. In: *Documenta Pragensia* 10/1. Praha : Archiv hl. města Prahy, 1990, s. 23-29. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Poznámka k svatojiřskému skriptoriu kolem roku 1300*. In: *Documenta Pragensia* 10/1. Praha : Archiv hl. města Prahy, 1990, s. 31-49.

¹⁹ HLAVÁČEK, Ivan: *O výrobě a distribuci knih v Praze do rozšíření knihtisku*. In: *Documenta Pragensia* 10. Praha : Archiv hl. města Prahy, 1990, s. 5-22.

²⁰ Výnimku tvorili napr. augustiniáni kanonici v Třeboni. Skriptorská činnosť je v tomto období doložená i vo františkánskom kláštore v Běchyni. PÁTKOVÁ, Ref. 12, s. 131.

²¹ Za tretiu vrstvu by sa mohla pokladať aj možnosť, že sa rukopisy nakupovali v cudzine. Išlo však prevažne o právnické spisy. Knihy mohli z cudziny so sebou priniesť aj študenti zahraničných univerzít (najmä z Bologne).

²² Napr. do cisterciánskeho kláštora u Vyššího Brodu priniesli členovia komunity knihy z domovského kláštora vo Wilheringu. FRIEDL, Antonín: *Iluminované rukopisy vyšebrodské*. České Budějovice : Krajská knihovna, 1967, s. 5. PÁTKOVÁ, Ref. 12, s. 103

dvora (dvorské skriptórium), biskupstva,²³ konkrétneho kláštora, kapituly alebo fary.²⁴ Cirkevné skriptória pracovali predovšetkým pre vlastnú potrebu (odpisy liturgických a teologických rukopisov, ale aj diplomatická produkcia a pod.), prípadne na konkrétne objednávky (pre novozakladané kostoly, po prírodných či vojenských katastrofách, požiaroch a pod.). Vo vrcholnom stredoveku existovali v Čechách mnohé profesionálne skriptorské dielne (dvorská, kláštorné, kapitulné, prípadne samostatní jednotlivci – majster a jeho učni), ktoré produkovali obrovské počty rukopisov na objednávku. Mnohé kódexy boli vytvorené na objednávku svetského ochrancu (donátora, ktorým mohol byť priamo panovník alebo predstaviteľ kniežacieho či šľachtického rodu) alebo cirkevného predstaviteľa (napríklad predstavený kláštora), ktorý kláštor, kostol, faru, kaplnku, oltár založil alebo donoval.

Notačné systémy stredovekých Čiech

Najstarším notačným systémom strednej Európy v stredoveku bola nemecká bezlinajková (adiastematická alebo neskôr diastematická) neumová notácia. Táto notácia sa objavuje ako najstaršie notové písmo liturgických rukopisov v Nemecku, Rakúsku, Čechách, Poľsku, Slovensku, Maďarsku, Slovinsku, Chorvátsku, Rumunsku atď. V časovom období od konca 10. do začiatku 13. storočia bola nemecká bezlinajková neuma jediným notačným systémom iluminovaných rukopisov z územia Čiech.

Počas 12. – 13. storočia sa okrem prvých diastematických notačných znakov objavujú aj notácie, ktorých systém je umiestnený na linajkovú osnovu. Medzi hlavné reformné notácie, ktoré mimoriadne ovplyvnili vývoj notačnej praxe v strednej Európe, patrila notácia métska, kvadratická a cisterciánska. Kvadratická notácia bola v celej Európe predpísaná pre niekoľko kláštorných komunit, ktoré dané formy neumových štruktúr striktno dodržiavali (františkáni, dominikáni, kartuziáni, niekedy cisterciáni).²⁵ Aj diecézne, kapitulské a súkromné skriptória podliehali predpísaným notátor-ským zvyklostiam. Notové písmo mohlo byť pre určitú cirkevnú komunitu zavedené formou nariadenia – reformou (arcibiskup a pod.), prípadne sa dlhodobo používalo v konkrétnom regióne alebo na určitom území. V Čechách sa od konca 12. storočia používalo 5 rôznych notačných škôl. Najpoužívanejšou notáciou bola notácia česká (13. – 15. storočie). Nasledovala notácia kvadratická a cisterciánska (najmä v 13. – 14. storočí, neskôr cisterciáni preberali kvadratický systém alebo českú notáciu). V niektorých prípadoch sa objavuje notácia métsko-gotická (najpoužívanejší stredoveký notačný systém na Slovensku), prípadne nemecká gotická chorálna notácia.

V Čechách sa domáce notové písmo vykryštalizovalo v prostredí kapitulského skriptória v priebehu 13. storočia. Mohutná expanzia tohto notačného systému sa

²³ Významným centrom písomnej kultúry na Morave sa stáva Olomouc (biskupstvo založené okolo roku 1063).

²⁴ Najstarším rukopisom, ktorý jednoznačne vznikol v súvislosti s Čechami, je tzv. *Wolfenbüttelský rukopis Gumpoldovej legendy o sv. Václavovi* (začiatok 11. stor.), ktorý vznikol na objednávku kňaznej Emmy, vdovy po Boleslavovi II. PÁTKOVÁ, Ref. 12, s. 98.

²⁵ Niektoré komunity používali diecéznu notáciu, napr. uhorskí paulíni sa počas celého stredoveku striktno pridržovali ostrihomského notačného systému.

však realizovala najskôr reformou. Predpokladáme, že prísne zavedenie českej notácie v diecéznom prestredí Českého kráľovstva sa ako prejav mocenskej pozície kráľa a jeho cirkvi uskutočnilo za Arnošta z Pardubic v 60. rokoch 14. storočia. Samotné znaky českej rombickej notácie nadobudli svoju stabilizovanú a zjednodušenú podobu v priebehu 13. storočia, keď postupným vývojom prebehol výber a selekcia znakov. V 13. storočí sa vo viacerých rukopisoch používaných v Prahe (napríklad *Svatovítsky tropár Cim 4* z roku 1235 a *Tobiášova agenda P 3* z roku 1294 z Metropolitnej knižnice Katedrály sv. Víta) objavuje nové kontaktné chorálne písmo. Tvorili ho neumové znaky preberané z nemeckého bezlínajkového systému, métskej notácie a pod vplyvom notátorskej tradície rukopisov z kláštora sv. Jiří. Mimoriadne výrazný vplyv francúzskych neumových škôl na línajkovej osnove typu *Graduálu z Bellelay* je zreteľný najmä v systéme používania základných jednotónových, dvojtónových a trojtónových neum.²⁶ Vďaka reformným snahám dekana Víta (1241 – 1271) a arcibiskupa Arnošta z Pardubic sa od polovice 14. storočia stalo toto regionálne špecifické písmo (Praha) notopisom mnohých rukopisov z celého územia Čiech. Niektoré liturgické, často

Prehľad rozmerov²⁷ najvýznamnejších rukopisov s reformnou českou notáciou 60. rokov 14. storočia a staršou notáciou (pravdepodobne vzorovou) *Svätovítskeho tropára Cim 4*

	rozmery	zrkadlo strán	výška notovej osnovy	medzera	punktum
Cim 4	268 x 171	205 x 125	10-11	3-3,5	1 x 1
P 6/1	445 x 310	360 x 230	24	7	10 x 8-9
P 6/2	490 x 345	352 x 230	24	7-8	9 x 9
P 6/3	468 x 325	360 x 235	24	7-8	9 x 9, 10 x 9
P 7 ²⁸	520 x 362	359 x 228	22, 24	7, 8	9 x 6, 12 x 10
P 8	522 x 368	360 x 238	24	8	10 x 10
P 9	530 x 370	350 x 235	24	8	9 x 9, 10 x 9

Prehľad rozmerov rukopisov s českou notáciou z územia Slovenska:

	rozmery	zrkadlo strán	výška notovej osnovy	medzera	punktum
Clmae 128	333x235	220 x 153	18-19	5	4x4
Clmae 216	333x235	210 x 148	11	3-4	3x2
Clmae 243	296x206	Ruka A: 230 x 141 Ruka B: 220 x 159	Ruka A: 15-16 Ruka B: 12	4-5	4x3
SNA 17	385x270	290 x 180	23-24	6	5x5 6x6

²⁶ *Graduál z Bellelay*, napr. <http://bellelay.enc.sorbonne.fr/feuille/11.jpg>. Bibliothèque cantonale jurassienne à Porrentruy (Švajčiarsko) ms. 18. HUGLO, Michel: Les livres de chant liturgique. In: *Typologie des sources du Moyen âge occidental*, fasc. 52. Brepols : Turnhout, 1988.

²⁷ Rozmery rukopisov sú udané v milimetroch (mm), výška x šírka.

²⁸ Rukopis má 2 notátorské ruky: A) 1-20v, B) 21r-310v.

iluminované kódexy sa dostali aj mimo územia stredovekých Čiech (napríklad formou daru, objednávky, vojnovej koristi, pri sťahovaní alebo záchrane vzácných rukopisov počas husitských vojen začiatkom 15. storočia). Vďaka mimoriadnej kvalite českej iluminátorskej školy sa mnohé rukopisy 14. a 15. storočia s českou notáciou objavujú v mnohých zahraničných cirkevných centrách.

Česká notácia

V českej muzikologickej literatúre sa termín česká notácia nevyskytuje. Tento notačný typ sa zvykne pomenovávať ako rombická notácia²⁹ alebo česká *nota choralis* – *rhombi-*

²⁹ Paleografickej špecifikácii notačných systémov českých prameňov sa vo svojich prácach venovali najmä Josef Hutter a František Mužík. HUTTER Josef: *Česká notace I. Neum*. Praha : Hudební závod A. Neubert, 1926. HUTTER Josef: *Česká notace II. Nota choralis*. Praha : Filosofická fakulta University Karlovy v komisi F. Řivnáče, 1930. MUŽÍK, František: *Úvod do kritiky hudebního zápisu*. In: *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* 3. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1962. Jaromír Černý označuje v *Hudbe v českých dějinách* z roku 1983 českou notáciu ako špecifickú vetvu chorálnej notácie, v ktorej vládne tzv. *nota rhombica* (kosoštvorcová nota). Kolektív *Hudba v českých dějinách : od středověku do nové doby*. Ed. Jaromír Černý. Praha : Horizont, 1983, s. 48. Doplnené vydanie: *Hudba v českých dějinách : od středověku do nové doby*. Ed. Jaromír Černý. Praha : Supraphon, 1989. Prvou najkomplexnejšou prácou českej muzikológie k stredovekej hudobnej kultúre a jednohlasnému gregoriánskemu chorálu Čiech a Moravy bola práca Zdeňka Nejedlého: NEJEDLÝ, Zdeněk: *Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách*. Praha : Královská česká společnost nauk – Knihtiskárna E. Gregř a syn, 1904. NEJEDLÝ, Zdeněk: *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských*. Praha : Královská česká společnost nauk, 1913. Ďalšie práce českej muzikológie sa orientovali najmä na súpisové práce a výskum liturgie. Katalógy notovaných prameňov publikovali Václav Plocek a Jaromír Černý: ČERNÝ, Jaromír: *Soupis hudebních rukopisů Muzea v Hradci Králové*. In: *Miscellanea musicologica* XIX. Praha : Univerzita Karlova, 1966. PLOCEK, Ref. 11. Posledné desaťročia sa česká muzikológia špecializuje na výskum liturgie a liturgických špecifik českých prameňov, napr. EBEN, David: Die Bedeutung des Arnestus von Pardubitz in der Entwicklung des Pragaer Offiziums. In: *Cantus Planus* IV. Budapest : ZTI, 1992, s. 571-578. EBEN, David: Zur Frage von mehreren Melodien bei Offiziums – Antiphonen. In: *Cantus Planus – Eger 1993*. Budapest : ZTI, 1995, s. 529-538. EBEN, David: Die Benedictus – Antiphonen von Quatember – Mittwoch und Quatember – Freitag im Prahaer Ritus. In: *Miscellanea musicologica* XXXVII. Praha : Univerzita Karlova, 2003, s. 63-68. KOZINOVÁ, Markéta: Svatováclavské mešní officium u tepelských premonstrátů v pozdním středověku. In: *Hudební věda*, roč. 35, 1998, č. 1, s. 46-67. KOZINOVÁ, Jiří: Provenience misálu Václava z Radče. In: *Studie o rukopisech* XXXIII. Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2000, s. 19-28. KOZINOVÁ, Markéta: Mešní officium ke sv. Prokopovi v českých středověkých rukopisech. In: *Hudební věda*, 37, 2000, č. 1 – 2, s. 87-101. KOZINOVÁ, Markéta: K původu a dataci rukopisu Národní knihovny XIII A 5a. In: *Studie o rukopisech* XXXIII. Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2000, s. 85-93. NOVOTNÁ, Jana: Torzo českého vícehlasého graduálu. In: *Hudební věda*, roč. 27, 1990, s. 201-216. NOVOTNÁ, Jana: K tonalitním vztahům offertoria Ave Maria. In: *Hudební věda*, roč. 29, 1992, s. 22-30. NOVOTNÁ, Jana: Die Offertorienverse mit Tropen im Repertoire des Pragaer Metropolitankapitels. In: *Cantus Planus* IV. Budapest : ZTI, 1992, s. 455-462. VLHOVÁ, Hana: Das Repertoire der Sequenzen in Böhmen bis 1400. In: *Cantus Planus* IV. Budapest : ZTI, 1992, s. 463-468. VLHOVÁ, Hana: Die Ordinarium-Tropen im Troparium des Pragaer Dekans Vít. In: *Cantus Planus – Eger 1993*. Budapest : ZTI, 1995, s. 763-780. VLHOVÁ, Hana: Das Sequentiar des Arnestus von Pardubice: das Repertoire und sein Verhältnis zum „Pragaer Ritus“. In: *Miscellanea musicologica* XXXVII. Praha : Univerzita Karlova, 2003, s. 69-88. VOZKOVÁ, Jana: Die Offertorien im Graduale von Arnestus von Pardubice.

ka.³⁰ Richard Rybarič preberá českú terminológiu s pomenovaním rombická notácia.³¹ Západoeurópska paleografia (Solange Corbin) radí českú notáciu medzi notácie jednej skupiny (východoeurópske krajiny – bývalé Československo,³² Poľsko, Maďarsko), pričom ich vývoj z pôvodného métskeho systému označuje za rovnaký ako v nemeckých krajinách.³³ Bruno Stäblein označuje českú notáciu v dvoch verziách, buď ako „východnú“ notáciu (variant métskej notácie na slovanskom a maďarskom teritóriu)³⁴ alebo ako českú notáciu.³⁵ Janka Szendrei používa termín pražská notácia, podľa hlavného cirkevného centra krajiny (Prahy).³⁶

Česká notácia je vo svojej základnej znakovej sústave vybudovaná na základoch métskeho (lotrinského) notačného systému.³⁷ Najmä v počiatkoch kryštalizácie svojej znakovej sústavy obsahovala aj niektoré nemecké ozdobné neумы. Vytvorila si však svoj vlastný, osobitý systém so stabilizovanými, významovo presne stanovenými neumovými formami. Elementárnym znakom systému sa postupne stával rombus³⁸ – punktum –, ktorý bol jedinou používanou jednoduchou neumou. Samostatná virga sa vo vrcholnom období českej notácie 14. – 15. storočia už neobjavuje. Pes je vytvorený z dvoch doprava naklonených, vertikálne umiestnených punktov, pričom

In: *Miscellanea musicologica* XXXVII. Praha : Univerzita Karlova, 2003, s. 89-104. Dva súpisy pražskej oficiovej liturgie (temporál, sanktorál a commune sanctorum) vydala v rámci série CAO-ECE Zsuzsa Czagány. CZAGÁNY, Zsuzsa: Ein böhmisches Antiphonar aus der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts. In: *Studie o rukopisech* XXXII. Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 1997 – 1998, s. 47-54. CZAGÁNY, Zsuzsa: Das Breviarium notatum CO 3 der ehemaligen Olmützer Bibliothek. In: *Cantus Planus – Sopron 1995*. Budapest : ZTI, 1998, s. 179-194. CZAGÁNY, Zsuzsa: Bemerkungen zum Pragaer Offizium. In: *Miscellanea musicologica* XXXVII. Praha : Univerzita Karlova, 2003, s. 105-110. Najnovšie sa rukopismi Kláštora sv. Jiří z paleografickej stránky zaoberala Veronika Mráčková. MRÁČKOVÁ, Veronika: Chorální notace rukopisů kláštera sv. Jiří v Praze. In: *Hudební věda*, roč. 47, 2010, č. 2–3, s. 131-146.

³⁰ MUŽÍK, Ref. 29. František Mužík rozdeľuje českú notáciu obdobia 14. – 16. storočia na tri skupiny – chorálnu, modálnu a menzurálnu. V tejto štúdii sa budeme venovať len notácii chorálnej, t. j. notácii, ktorá zapisuje jednohlas (gregoriánsky chorál).

³¹ RYBARIČ, Richard: *Vývoj európskeho notopisu*. Bratislava : Opus, 1982, s. 28.

³² CORBIN, Solange: Die Neumen. In: *Palaeographie der Musik*, Bd I. Fasc. 3. Köln : Arno Volk Verlag, 1977, kapitola 3.70-3.73. Corbin nehovorí vyslovene o Československu (nem. Tschechoslowakei) ale o historickom názve Čechy (nem. Böhmen), pričom v samostatnom odstavci spomína pražské pramene z práce J. Huttera. Paleografická klasifikácia a hodnotenie európskych notačných systémov podľa S. Corbin patrí dodnes k najuznávanejším terminologickým kategóriám hudobnej paleografie. Porovnaj: CORBIN, Solange: Neumatic notations. In: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians, Volume 13*, London etc. : Oxford University Press, 1980, s. 128-154.

³³ CORBIN, Ref. 32, kapitola 3.70, 3.71.

³⁴ STÄBLEIN, Bruno: *Schriftbild der einstimmigen Musik. Musikgeschichte in Bildern*, Bd. III/ 4. Leipzig : Deutscher Verlag für Musik, 1975, s. 68.

³⁵ Tamže, s. 206-207.

³⁶ SZENDREI, Janka: Choralnotationen in Mitteleuropa. In: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 30. Budapest : MTA Akadémiai Kiadó, 1988, s. 437-446.

³⁷ Základný znakový systém českej notácie začiatku 14. storočia považuje Solange Corbin za porovnateľný s métskou (lotrinskou) notáciou okolia miest Nancy a Méty (Metz), čo podľa nej súvisí s medzinárodným postavením a zahraničnopolitickou orientáciou Čiech začiatkom 14. storočia (vláda Luxemburskej dynastie).

³⁸ Richard Rybarič ho nazýva romboid. RYBARIČ, Ref. 31.

stredné rameno sa chápe iba ako spojnica dvoch bodov bez tónového významu. Clivis je métsky, pravouhlý. Výberom a formami liquescentných neum sa česká notácia nelíši od praxe susedných krajín. Úplne absentuje pressus major, ktorý sa nepoužíva v dôsledku vypustenia virgy jacens.³⁹ Často sa však objavuje bistropha. Oproti zahraničným zvyklostiam sa v českom notačnom systéme uprednostňuje používanie troch základných kľúčov F, C a G, posuvky b a odrážky. Frekventované je používanie kľúča G najmä v spojení s kľúčom C, čo dosvedčuje durovosť českej stredovekej melodiky.⁴⁰

Celkovo má česká notácia jasne doprava smerujúci štýl neumového písma. Je doložená prameňmi z 13. – 18. storočia. Monumentalizácia jednotlivých tvarov neum prebehla v druhej polovici 14. storočia (rukopisy Arnošta z Pardubic: bod: 10 x 8, výška notovej osnova: 24, medzera: 7 – 8 mm). Obrovské rozmery dosahovali neskorostredoveké rukopisy zo začiatku 16. storočia (bod: 15 x 15 mm, výška notovej osnova: 45 – 47 mm, medzera notovej osnova: cca 15 mm).⁴¹ Český notačný systém bol notáciou diecézneho okruhu (farské kostoly, kapituly, katedrálne kostoly a školy). Spomedzi kláštornej komunity tvorili výnimku dva kláštory benediktínov v Brne,⁴² ktoré vo svojej skriptorskej dielni používali českú notáciu namiesto kvadratickej, ako bolo zvykom, pravidlom, či dokonca predpisom v monastickom prostredí. Zásluhou štylizácie pre reprezentačné prepychové rukopisy dostala česká notácia v priebehu 14. storočia individuálny charakter. Od iných typov notácií ju podľa Janky Szendrei odlišuje nie tak často spomínaná rombická forma nôt, ale opustenie hrubých gotických ligatúr a používanie tenkých spojovacích čiar medzi rombami.⁴³ Za rozhodujúce rozdiely medzi ostrihomskou a pražskou notáciou považuje Szendrei výstavbu climacu a scandicu a smer písma notácie. Na prelome 14./15. storočia dochádza k stretu českej a kvadratickej notácie, pričom vznikla zmiešaná medzisústava týchto dvoch notačných systémov. Pod vplyvom kvadratickej notácie sa v niektorých rukopisoch modifikuje hlavne scandicus a torculus. Niektoré dominantné neumy českej notácie sa dostali ako kontaktné neumy i do systému métsko-gotickej notácie niektorých skriptorských dielní z územia Slovenska (fragmenty zo Štátneho archívu v Banskej Bystrici, pobočka Banská Štiavnica).⁴⁴ Často sa objavuje najmä český pes, ktorý sa používa v prípade sekundových krokov dvoch stúpajúcich tónov (ojedinele sa vyskytuje i pri tercii).

Medzi najvýznamnejšie pamiatky s českým notačným systémom patrí *Svatovítsky tropár* z roku 1235 (Kapitulská knižnica Cim 4, stará sign. X1), kde sa objavuje už vykryštalizovaná, diastematicky organizovaná notácia na štvorlinajkovej notovej osnove.

³⁹ *Slovník české hudební kultury, Notace*, Praha : Supraphon, 1998, s. 1035.

⁴⁰ Tamže s. 622.

⁴¹ Napr. *Antifonár Matrikel 1087, Sv. Jur 1672/1687*, MNSZ-2 zo Štátneho archívu v Bratislave. VESELOVSKÁ, Eva: *Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in den Archivbeständen von Bratislava II*. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, 2006, s. 56, č. 76.

⁴² *Graduale OSB 1313*, Univerzitná knižnica v Brne R 19. SZENDREI, Ref. 36, s. 441.

⁴³ SZENDREI, Ref. 36, s. 437-446.

⁴⁴ VESELOVSKÁ, Eva: *Stredoveké liturgické kódexy s notáciou v slovenských archívnych fondoch, Stredoveké notačné systémy z územia Slovenska*. [Dizertačná práca] Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, 2004, č. 43-45: antifonár No. Inv. 629, antifonár No. Inv. 630, antifonár No. Inv. 631. VESELOVSKÁ, Eva: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi e civitatibus Schemnitziensis. Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia. Tomus II*. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, 2011, č. 43, 44, 45.

Používal sa v období reformného úsilia pražského dekana Víta (1241 – 1271), ktorý sa snažil o zavedenie jednotného liturgického spevu v hlavnom pražskom katedrálnom chráme.⁴⁵ Počas činnosti dekana Víta boli pre pražskú katedrálu vytvorené nové knihy liturgického spevu („*libri musici*“),⁴⁶ ktoré sa stali vzorovými prameňmi a odpisovali sa aj pre iné kostoly.⁴⁷ V pražskom biskupskom kostole vtedy išlo o prvú známu vlnu vyradovania starých rukopisov z používania. Medzi nepoužívané rukopisy boli s najväčšou pravdepodobnosťou zaradené liturgické kódexy s nemeckou bezlinajkovou notáciou (benediktínska tradícia). Nahradili ich rukopisy s novou, progresívou notáciou, v ktorej sa uplatňoval diastematický princíp spolu s použitím linajkovej osnovy a uprednostnením métskych prvkov.⁴⁸

Na reformné snahy dekana Víta nadväzovali aj ďalšie osobnosti cirkevného života Čech konca 13. a celého 14. storočia – pražský biskup Tobiáš z Běchyně (1279 – 1296), pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic (1343 – 1364), jeho nasledovníci Ján Očko z Vlašimi (1364 – 1380) a Jan z Jenštejna (1380 – 1396). Z čias Tobiáša z Běchyně sa zachovali dve cirkevné knihy. *Evanjeliár* (Kapitulská knižnica A 61) z roku 1263 obsahuje spievané evanjeliá na nedele a cirkevné sviatky s príslušnými rezponzóriami. Z roku 1294 pochádza *rituál* (*Tobiášova agenda*), ktorý obsahuje repertoár sekvencií.⁴⁹ Mohutný rozvoj skriptorskej činnosti kvôli všeobecnej podpore liturgického spevu je v Čechách zaznamenaný najmä v polovici 14. storočia, kedy bolo pražské biskupstvo povýšené na arcibiskupstvo (v roku 1344). Z roku 1363 – 1364 pochádza súbor liturgických kníh z chrámu svätého Víta, ktoré dal vyhotoviť arcibiskup Arnošt z Pardubic.⁵⁰

Z obdobia stredoveku sa v Čechách, na Morave, prípadne v zahraničných inštitúciách zachovalo neporovnateľne viac stredovekých liturgických kódexov ako na Slovensku. Zatiaľ čo na Slovensku sa dnes nachádza iba 15 úplne zachovaných stredovekých rukopisov s notáciou z 12. – 16. storočia rôznej proveniencie, v českých archívnych a knižných inštitúciách je dnes dokumentovaných niekoľko desiatok notovaných litur-

⁴⁵ Na Morave dal vytvoriť nové liturgické knihy olomoucký dekan Balduin (1190 – 1201). KONRÁD, Karel: *Dějiny posvátného zpěvu staročeského*. Díl první. Praha : J. Zeman a spol., 1881, s. 21-45.

⁴⁶ „Sunt autem hi libri, qui conscripti sunt Viti decani pretio et expensis: missalia, gradualia, antifonaria musica, psalteria, ymnaria, collectaria, baptisteria, breviaria et alii plures sermonum libri, per quos illuminavit et decoravit Pragaensem ecclesiam in officio divino“. Tamže, s. 22.

⁴⁷ „Multae etiam et aliae ecclesiae conventuales et parochiales emendatae sunt in officio divino per transcriptionem librorum Pragaensium“. Tamže s. 22.

⁴⁸ V strednej Európe sa postupne vykryštalizovali dva základné notačné systémy chorálovej notácie, ktoré používali linajkovú osnovu – kvadratická notácia (monastické prostredie, tzv. *nota romana* alebo *nota quadrata*) a gotická notácia so špecifickými nadregionálnymi (métsko-gotická notácia, nemecká gotická notácia) a regionálnymi notačnými školami (česká notácia, ostrihomská notácia).

⁴⁹ Tzv. *Tobiášova agenda*, Knižnica Metropolitnej kapituly v Prahe P 3.

⁵⁰ „Anno domini 1363 dominus Arnestus Pragaensis ecclesiae primus archiepiscopus fecit scribere hunc librum, ut domini canonici eo utantur in ecclesia praedicta. Obiit autem predictus dominus anno domini 1364, ultima die mensis Junii. Cuius anima requiescat in sancta pace. Amen.“ NEJEDLÝ, Ref. 29, *Dějiny předhusitského zpěvu*, s. 55.

gických kníh z časového obdobia od konca 11. až do 16. storočia z diecézneho i monastického prostredia.⁵¹

Česká notácia bola najmä koncom stredoveku (15. storočie) mimoriadne expanzívna. Známe české notátorské dielne (hlavne v Prahe) dostávali objednávky aj zo vzdialenejších miest strednej a východnej Európy. V českom prostredí boli v niekoľkých prípadoch vyhotovené dokonca chorálne knihy pre stredoveké Uhorsko.⁵² Z českých skriptorských dielní, prípadne od českých notátorov pochádzajú určite aj zlomky zo Štátnych archívov v Modre,⁵³ Bratislave,⁵⁴ Trenčíne, z Univerzitetnej knižnice v Bratislave,⁵⁵ Ústrednej knižnice SAV,⁵⁶ Slovenskej národnej knižnice, ŠA v Banskej Bystrici, pobočka Kremnica, ŠA v Levoči, pobočka Poprad,⁵⁷ Archívu mesta Košice, ŠA v Levoči, pobočka Levoča a ŠA v Prešove, pobočka Bardejov.

Stredoveké notované pramene s českým notačným systémom z územia Slovenska – pramene

Česká notácia je tretím najčastejšie sa vyskytujúcim stredovekým notačným systémom zo slovenského územia. Dokazuje čulé kontakty severného Uhorska (dnešného Slovenska) a českých krajín v období vrcholného stredoveku, podmienené historickými udalosťami a kultúrno-vzdelanostnými vzťahmi oboch oblastí v tomto období. V zachovaných notovaných prameňoch z druhej polovice 14. až začiatku 16. storočia sa z diastematických notácií na linajkovej osnove okrem métsko-gotickej, kvadratickej, ostrihomskej a málo zastúpenej gotickej chorálnej notácie objavuje mimoriadne

⁵¹ Do práce sú zaradené len pramene, ktoré dokumentujú jednohlasný gregoriánsky chorál.

⁵² Szendrei uvádza ako príklady *Zalka antifonár* z Györu (Knižnica bohosloveckého seminára, bez signatúry), pričom ide o bohato iluminovaný kódex Varadínskej katedrály (okolo roku 1490), ktorý objednal biskup Ján Filipecz. SZENDREI, Janka: *A magyar középkor hangjegyes forrásai*. Budapest : MTA Akadémiai Kiadó, 1981, s. 40-41.

⁵³ VESELOVSKÁ, Eva: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi e civitatibus Modra et Sanctus Georgius. Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia. Tomus I*. Bratislava : Ústav hudobnej vedy, 2008, č. 7, č. 10, č. 26, č. 27, č. 28, č. 29, č. 33, č. 34, č. 54, č. 55, č. 61, č. 62, č. 63. Z inej liturgickej knihy, ale pravdepodobne rovnakého pôvodu, pochádza *Graduál* č. 60. Za pomoc pri identifikácii graduálu ďakujem Dr. Z. Czagány.

⁵⁴ VESELOVSKÁ, Ref. 41, antifonár (Matrika 1087-č.76), antifonár (Ms 232, Rkp.185-88), breviár (Frag.9-97), breviár (V. teol. 3691-109), misál (Anabapt. č. 9-114), graduál (ÚK SAV-M 2910-115), antifonár (BB 122-118), antifonár (Lyc E 46-128), antifonár (R 15301-129), antifonár (Lyc F I 210-131), antifonár (Lyc B III 414 c-132).

⁵⁵ Tamže, antifonár (Ms 232, Rkp.185), č. 88.

⁵⁶ Tamže, graduál (M 2910), č. 115.

⁵⁷ VESELOVSKÁ, Eva: *Stredoveké notované fragmenty zo ŠA v Levoči – pobočka Poprad*. In: *Musica Scepisii Veteris – Stará hudba na Spiši*. Ed. Janka Petőczová. Prešov : Prešovský hudobný spolok Súzvuk; Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, 2008, s. 45-70. Antifonár (Spišská Sobota – Mare/c/k Buch, 18/kniha zmlúv 1660 – 1700, Magistrát mesta Spišská Sobota). Podobný typ notácie a výzdobný systém má napr. *Kódex z Debrecenu* (Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára R 508a, f. 1. DOBSZAY, László: *A gregorián ének kézikönyve*. Budapest : Editio Musica – Zeneműkiadó, 1993, s. 161.

často práve notácia česká.⁵⁸ Najmä na západnom Slovensku (Bratislava, Modra, Trenčín) sa zachovala v rôznych archívnych, muzeálnych a knižničných inštitúciách.

České notačné písmo reprezentatívnych kódexov sa v priebehu 14. a 15. storočia rýchlo objavilo v susedných krajinách (dnešné Poľsko, Slovensko a Maďarsko). Vplyv českej notačnej školy sa odzrkadlil najmä v bratislavských rukopisoch začiatku 15. storočia. Je otázne, či v českých notátorských dielňach vznikli na objednávku notované časti bratislavských kódexov z bývalej Kapitulskej knižnice v Bratislave, ktoré sa dnes nachádzajú v Budapešti – *Bratislavský misál „D“* (prefácie)⁵⁹ a *Žaltár kanonika Blázia* pred rokom 1419.⁶⁰ Prípisky s českou notáciou zo 16. storočia sa nachádzajú aj v *Bratislavskom antifonári I* (214r)⁶¹ a v *Bratislavskom misáli „H“*.⁶² Podľa Janky Szendrei v Uhorsku neexistovala skriptorská dielňa, v ktorej by boli notované kódexy s českým notačným systémom. Ďalšie výskumy však nemusia potvrdiť tento názor. Celoplošne sa totiž v slovenských archívnych inštitúciách objavuje čoraz väčšie množstvo fragmentárne zachovaných materiálov s českou notáciou. Počet prameňov s českou notáciou dokonca vysoko prevyšuje množstvo zachovaných stredovekých zlomkov s ostrihomským notačným systémom, ktorý by sa podľa liturgických súvislostí mal na našom území objavovať v zachovaných rukopisoch oveľa častejšie.⁶³ Nastoluje sa tu preto niekoľko otázok. Prvou z nich je otázka, či napríklad kódexy bratislavskej kapituly prvej povice 15. storočia boli naozaj notované na objednávku v českých notátorských dielňach, alebo na Slovensku pôsobili notátori, ktorí boli vyškolení v českom prostredí. Prípadne, či nešlo o českých vzdelancov-skriptorov, pôsobiacich na Slovensku v čase náboženskej nestability v Čechách.⁶⁴ V prípade skriptorskej činnosti notátorov v Bratislave a na západnom Slovensku mali české vzdelanostné kruhy určite oveľa väčší vplyv na skriptorskú produkciu liturgických kódexov 15. storočia ako ostrihomské skriptorium. V počte zachovaných stredovekých notovaných materiálov z územia Slovenska je podľa najnovších terénnych výskumov práve česká notácia na

⁵⁸ VESELOVSKÁ, Eva: Mittelalterliche Notationssysteme vom Gebiet der Slowakei – zu den neuesten Forschungsergebnissen. In: *Musicologica Istropolitana* IV. Ed. Marta Hulková. Bratislava : Stimul, 2005, s. 9-39.

⁵⁹ Clmae 216. SZENDREI, Ref. 52, M 4. SOPKO, Július: *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku*. Martin : Matica slovenská, 1982, č. 222.

⁶⁰ Clmae 128. SZENDREI, Ref. 52, C 24. SOPKO, Ref. 59, č. 212.

⁶¹ EC Lad. 4. KNAUZ, Nándor: *A Pozsonyi káptalannak kéziratai*. Esztergom : Nyomatott Horák Egyed betűivel, 1870, č. 3; SZENDREI, Ref. 52, C 2; SOPKO, Július: *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1981, č. 4; VESELOVSKÁ, Eva: *Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in den Archivbeständen von Bratislava*, Ed. Musaeum Musicum, Bratislava 2002, č. 25; *Bratislavský antifonár I*.

⁶² Clmae 94. SZENDREI, Ref. 52, M5. SOPKO, Ref. 59, č.209.

⁶³ Ostrihomskou notáciou je notovaný *Bratislavský misál I* a len niekoľko fragmentov z časového obdobia 14. – 16. storočia.

⁶⁴ Presné cirkevno-vzdelanostné zázemie cirkevných predstaviteľov bratislavskej kapituly je predmetom odborného štúdia historičky Miriam Hlavačkovej, ktorej ďakujeme za odborné konzultácie. HLAVAČKOVÁ, Miriam: Oltárne benefícia v bratislavskom Dóme sv. Martina v 15. storočí. In: *Galéria 2001. Ročenka Slovenskej národnej galérie*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2001, s. 85-100. HLAVAČKOVÁ, Miriam: *Kapitula pri Dóme sv. Martina. Intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2008.

treťom mieste (dominantná notácia je métsko-gotická notácia, za ňou nasleduje kvadratická [monastická] notácia).

Na Slovensku sa dnes zachoval jeden celonotovaný kódex s českým notačným systémom z konca 15. storočia. Ide o *Bratislavský antifonár V* zo Slovenského národného archívu.⁶⁵ Je otáznne, či na našom území vznikol, ale určite ho používala bratislavská kapitula.⁶⁶

Na základe doterajších výskumov, realizovaných Ústavom hudobnej vedy SAV v rámci projektu APVV „Pramene stredovekej cirkevnej hudby na Slovensku“ a grantu VEGA č. 2/0125/10 „Pramene stredovekej hudby cirkevných knižníc na Slovensku“, bolo počas pramenných výskumov v slovenských archívnych, muzeálnych a knižničných inštitúciách identifikovaných spolu 84 stredovekých notovaných fragmentov s českým notačným systémom.⁶⁷ Konečné číslo zachovaných materiálov bude pravdepodobne určite vyššie, keďže ešte predpokladáme existenciu neanalyzovaných notovaných rukopisov v niektorých inštitúciách na Slovensku (napríklad v dlhodobom neprístupnom Archíve mesta Bratislavy) a pokračovanie pramenných výskumov materiálov slovenskej proveniencie v zahraničí (Maďarsko, Rumunsko). Český notačný typ je početne zastúpený na západnom Slovensku – v Bratislave (Hudobné múzeum Slovenského národného múzea, Slovenský národný archív, Štátny archív v Bratislave, Univerzitná knižnica v Bratislave, Ústredná knižnica SAV: 1 kódex a 13 fragmentov), v Štátnom archíve v Bratislave, pobočka Modra (14 fragmentov), v ŠA v Bratislave, pobočka Trenčín (17 fragmentov) a v ŠA v Bratislave, pobočka Trnava (1 fragment). Na strednom Slovensku sa v ŠA v Banskej Bystrici, pobočka Kremnica nachádza 23 zlomkov a v ŠA v Banskej Bystrici, pobočka Banská Štiavnica 4 fragmenty. V Slovenskej národnej knižnici sú deponované 4 zlomky (rôznej proveniencie z komunistických zvozvov v 50. rokoch 20. storočia). Na východnom Slovensku sa materiály s českou notáciou vyskytujú skôr ojedinele (v ŠA v Levoči, pobočka Poprad sú deponované dva zlomky s českým notačným systémom, v ŠA v Levoči 1, v ŠA v Bardejove 2, v Archíve mesta Košice 2 a v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach 1 zlomok). Jediným archívnym pracoviskom, kde sa príklad českého notačného systému nezachoval, je ŠA v Banskej Bystrici. Popisy jednotlivých prameňov a notačná analýza fragmentov zo Štátnych archívov v Banskej Štiavnici, Modre, Trnave, Trenčíne a z Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine boli publikované v monografiách *Catalogus codicum I. a II.*, v zborníkoch *Musicologica Istropolitana IV, VI*, v časopise *Knižnica* a v dizertačnej práci *Stredoveké liturgické kódexy s notáciou v slovenských archívnych fondoch*.⁶⁸ Novoobjavené bratislavské zlomky s českým notačným systémom

⁶⁵ *Bratislavský antifonár V*, Slovenský národný archív Sign. 17.

⁶⁶ V tejto práci popisujeme i notačný systém ďalších dvoch úplne zachovaných rukopisov bývalej Kapitulskej knižnice v Bratislave – *Bratislavský misál „D“* a *Žaltár kanonika Blázia* zo začiatku 15. storočia, ktoré sa dnes nachádzajú v Národnej Szechényiho knižnici v Budapešti. Stav fragmentárne zachovaných materiálov slovenskej proveniencie v Maďarsku, a najmä v Rumunsku bude predmetom ďalších pramenných výskumov v blízkej budúcnosti.

⁶⁷ Kompletný katalóg notovaných kódexov a fragmentov s českým notačným systémom bude uverejnený v anglickej verzii štúdie v časopise *Hudební věda*.

⁶⁸ VESELOVSKÁ, Ref. 53. VESELOVSKÁ, Eva: Mittelalterliche Notationssysteme auf dem Gebiet der Slowakei – zu den neuesten Forschungsergebnissen. In: *Musicologica Istropolitana IV*. Bratislava: STIMUL; Centrum informatiky a vzdelávania FiF UK, 2005, s. 9-39. VESELOVSKÁ, Eva:

boli spracované v rámci publikácie *Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in den Archivbeständen von Bratislava II*. Zlomky zo ŠA v Levoči, pobočka Poprad boli spracované v zborníku *Musica Scepūsii Veteris – Stará hudba na Spiši*.⁶⁹

Kódexy

BRATISLAVSKÝ ANTIFONÁR V. (SLOVENSKÝ NÁRODNÝ ARCHÍV 17)

*Bratislavský antifonár V*⁷⁰ (Slovenský národný archív 17)⁷¹ sa od štvorice *bratislavských antifonárov (I-IV)* odlišuje nielen použitím českého notačného systému, ale aj svojím liturgickým obsahom.⁷² Liturgia antifonára dokumentuje pražský rítus. Na základe svojho obsahu je tento kódex zaradený medzi reprezentatívne notované prameňe zachytávajúce stredoveké liturgické zvyklosti pražskej arcidiecézy.⁷³ *Bratislavský antifonár V* neobsahuje všetky spevy oficiá, ale prevažne len spevy na večerné chvály – vešpery. Ojedinele sú vypísané spevy na prvé nokturno niektorých sviatkov (na sviatok Narodenia Pána sú uvedené aj spevy druhého a tretieho nokturna). Vhodnejším terminologickým pomenovaním pre tento kódex je preto skôr označenie vešperál – „Vesperale“. Nemožno ho zaradiť medzi kódexy domácej proveniencie, pretože nazachováva ostrihomskú liturgickú tradíciu. Prameň neobsahuje melodický materiál typický pre stredoveké bratislavské rukopisy. *Bratislavský antifonár V* obsahuje spevy temporálu (*Temporale*, f. 1r-63v) od oficiá sviatku Narodenia Pána (spevy adventného obdobia chýbajú) po 25. nedeľu v období „cez rok – *per annum*“, oficium na sviatok *Corpus Christi*, in *Dedicazione ecclesiae* a sanktorálu (*Sanctorale, Commune Sanctorum*, ff. 63v-115v). Začína sa spevom *Gloria pie Trinitatis* (f. 1r), ktorý je tretím veršom tretieho responzória z prvého nokturna sviatku Narodenia Pána.⁷⁴ Posledným spevom kódexu je responzorium *Ductus est Jhesus* s veršom *Et cum jejunasset* na sviatok svätých panien (*Commune virginum*). Oficiové spevy sanktorálu *Bratislavského antifonára V* sa vo väčšine prípadov od centrálneho, pražského rítu mierne odkláňajú. Približujú sa skôr k liturgickým tradíciám rukopisov z Klosterneuburgu, Vorau, Viedne a Grazu, ktoré ale mohli byť vytvorené skriptormi a iluminátormi z Čiech (Augustiner Chor-

Die böhmische Notation in der Slowakei im 14. und 15. Jahrhundert. In: *Musicologica Istropolitana VI*. Ed. Marta Hulková. Bratislava : Katedra hudobnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského; Stimul, 2007, s. 9-56. VESELOVSKÁ, Eva: Hudobnopaleografické špecifiká stredovekých notovaných rukopisov v Archíve literatúry a umenia SNK. In: *Knižnica : revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*, roč. 11, 2010, č. 2-3, s. 28-39.

⁶⁹ VESELOVSKÁ, Ref. 53. VESELOVSKÁ, Eva: Stredoveké notované fragmenty zo ŠA v Levoči – pobočka Poprad. In: *Musica Scepūsii Veteris – Stará hudba na Spiši*. Ed. Janka Petőczová. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV; Prešov : Prešovský hudobný spolok Súzvuk, 2008, s. 45-70.

⁷⁰ Pomenovanie *Bratislavský antifonár V* zaviedol J. Sopko podľa druhu liturgickej knihy, doby vzniku a podľa používateľa.

⁷¹ KNAUZ, Ref. 61, č. 17. SZENDREI, Ref. 52, C 28. CZAGÁNY, Ref. 29, Bemerkungen zum Pragaer Offizium, s. 105-110. Tiež *Corpus Antiphonalium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae III/B Praha (Temporale)*, Zsuzsa CZAGÁNY, Budapest 1996, č. 17.

⁷² *Bratislavské antifonáre I-IV* zachytávajú ostrihomskú liturgickú tradíciu.

⁷³ CZAGÁNY, Ref. 71, *Corpus Antiphonalium*, č. 17.

⁷⁴ Tamže, 10550.

herrenstiftbibliothek Nr. 589, 1010, 1015; Stiftsbibliothek Vorau: 287 (olim XXIX); Diözesanarchiv Wien: C-10, C-11, D-4, Österreichische Nationalbibliothek Wien Musiksammlung: Cod. 1799; Universitätsbibliothek Graz: 30 (olim 38/9).

Notácia *Bratislavského antifonára V* je umiestnená do 8 riadkov 5-linajkovej notovej osnovy červenej farby (na niektorých fóliách je dopísaná časť 9. riadku notovej osnovy) s dvojitém červeným rámovaním. Výška notovej osnovy je cca 25 mm (medzery medzi jednotlivými linajkami sú cca 6 mm).⁷⁵ Punktum v tvare kosoštvorca je veľké cca 6 mm. Notátor kódexu používal kľúče C, F (dva kosoštvorcové romby), G a taktiež custos v tvare kvadry s rozmermi cca 4 x 3 mm. Celkový duktus notácie smeruje doprava. Punktum je písané bez vlásoknicových čiar. Pes má typický český tvar, pričom je vytvorený z dvoch kosoštvorcových rombusov (punktov), spojených tenkou vlásoknicovou čiarou. Clivis má métsky pravouhlý tvar, podobne ako v prípade métsko-gotickej notácie *bratislavských antifonárov I-IV*. Ako jediná základná neuma je clivis písaný vo vertikálnej línii bez smerovania doprava. Torculus a porrectus sú vytvorené s ligatúrovými tenkými čiarami. Climacus sa skladá z dvoch spojených clivisov. Notátor používal posuvky b a odrážky. *Bratislavský antifonár V* je notovaný českou notáciou s typickým rombickým zakončením jednotlivých neum a doprava smerujúcim duktom notačného písma. Notácia antifonára sa približuje notačnej sústave *Pražského graduálu B 1714* z Vroclavskej univerzitnej knižnice, *Pražskému graduálu XII A 21* z Pražskej národnej knižnice z konca 15. storočia, *Graduálu 40 II A 2* z Muzea Východných Čech v Hradci Králové z konca 15. storočia, *Graduálu kráľa Vladislava Mss.I.3* z Katedrálnej knižnice v Ostrihome a olomouckých rukopisov – *Notovanému breviáru R 625* z Univerzitnej knižnice v Brne z konca 14. storočia a tlačenému *Breviáru č. 1517* z Národnej knižnice vo Viedni. Podobne ako *Bratislavský antifonár V*, bola na 5-linajkový notačný systém umiestnená napríklad aj notácia *Žaltára kanonika Blázia* z bývalej Kapitulskej knižnice v Bratislave (zomr. 1419)⁷⁶ a zlomky graduálu zo Štátneho archívu v Bratislave, pobočka Trenčín.⁷⁷ *Bratislavský antifonár V* má najpríbuznejšiu znakovú sústavu s *Pražským graduálom XII A 21* z Pražskej národnej knižnice z konca 15. storočia. Podobnú výstavbu majú kľúče C aj F. Rovnaký tvar má v oboch kódexoch aj kvadratický custos. Príbuzný je aj vzhľad métskeho clivisu. V oboch prípadoch je vertikálne postavený a zakončený s vykreslenou rombickou hlavicou. V prípade podobnosti znakovkej sústavy *Bratislavského antifonára V* s *Graduálom kráľa Vladislava Mss.I.3* z Katedrálnej knižnice v Ostrihome zo začiatku 16. storočia sme dokonca toho názoru, že oba kódexy mohli byť dielom rovnakej skriptorskej dielne na prelome 15./16. storočia. Oba notačné systémy sú totiž zhodne umiestnené na červený 5-linajkový notačný systém s dvojitém rámovaním, pričom výstavba jednotlivých znakov českého systému je takmer identická (v prípade *Bratislavského antifonára V* je mierne kurzívnejší variant pesu, ktorý je viac naklonený doprava).

⁷⁵ Päťlinajkový systém sa v českých prameňoch objavuje už napr. v *Agende Tobiáša z Běchyně* (Archív Pražského hradu – Metropolitná knižnica chrámu sv. Víta, Praha P/3) a v *Misáli ze Sv. Jiří* (Národné muzeum, Praha XIII.B,17).

⁷⁶ Národná Szechényiho knižnica v Budapešti, Clmae 128.

⁷⁷ Magistrát mesta Trenčín – Graduál MMTn Kn/I-19(?) (1616), Graduál MMTn Kn/I-20 (1618), Graduál MMTn Kn/I-21 (1619), Graduál Kn/I-22 (1620-1621), MMTn Kn/I-23 (1622), Graduál ZH-A; Graduál zo súkromnej zbierky z Trenčína (mestská kniha z roku 1633).

BRATISLAVSKÝ MISÁL „D“ (NÁRODNÁ SZECHÉNYHO KNIŽNICA V BUDAPEŠTI CLMAE 216)

Bratislavský misál „D“ sa spolu s ďalšími rukopismi bývalej Kapitulskej knižnice v Bratislave dostal do Maďarského národného múzea v Budapešti ako dar v roku 1813. Uhorskú provenienciu dokladajú v kalendári a v *propriu de sanctis* viaceré sviatky domácich svätcov (sv. Štefan kráľ, sv. Imrich [+ *translatio*], sv. Vojtech [+ *translatio*], sv. Gerard, sv. Ladislav [+ *translatio*], sv. Alžbeta Uhorská). Na viacerých miestach kóde-xu sa nachádzajú vlastnicke záznamy kapituly (f. 1r: *Liber ecclesie Posoniensis*, f. 2r: *Capituli Posoniensis 1633*). Datovanie rukopisu sa u slovenských kodikológov a paleografov líši. Kým Sopko posúva vznik misálu k roku 1403,⁷⁸ Šedivý sa prikláňa k tvrdeniu, že kódex vznikol v 30. rokoch 15. storočia.⁷⁹ Za vlády Žigmunda Luxemburského sa vo vzdelanostných kruhoch Bratislavy objavuje veľké množstvo cudzincov. Na prelome 14. a 15. storočia pôsobí v Bratislave ako pisár istý Michal z Dürnsteinu, ktorý nebol totožný s postavou bratislavského kanonika Michala z Trnavy, ako tvrdí Július Sopko.⁸⁰ Podľa Sopka bol Michal z Trnavy autorom dvoch misálov.⁸¹ Toto tvrdenie koriguje Juraj Šedivý, ktorý považuje Michala z Trnavy za autora *Bratislavského misála VI*, ktorý bol explicitne datovaný rokom 1403. Prefácie misálu sú notované métsko-gotickým systémom s klasickými tvarmi základných neum bez ostrihonského vplyvu. Za autora *Misálu „D“* určuje Juraj Šedivý Michala z Dürnsteinu (Tyrnstein, Dolné Rakúsko), ktorý bol v 20. a 30. rokoch v Bratislave verejným notárom.⁸² Notácia prefácií tohto kódexu je ale českého pôvodu. Na základe rozdielov notačných systémov teda potvrdzujeme tvrdenia Juraja Šedivého, že tieto dva kódexy nenapísala tá istá osoba. Určite ich notovali dvaja notátori s odlišným hudobným vzdelaním.

Notácia *Misálu „D“* je umiestnená do dvoch stĺpcov. V prípade, že je časť fólia celonotovaná, nachádza sa na jednej strane 10 riadkov 4-linajkovej notovej osnovy s jednoduchým rámovaním. Tvary neum dokumentujú českú notáciu v jej typických formách a tvaroch. Punktum je v tvare kosoštvorca. Notátor kódexu používal klúče C, F (tractulus a dva kosoštvorcové romby – odlišný tvar ako používa *Žaltár kanonika Blázia* alebo *Bratislavský antifonár V*). Custos sa nepoužíva (opäť odlišnosť od prípadu *Žaltára kanonika Blázia* alebo *Bratislavského antifonára V*). Celkový duktus notácie smeruje doprava. Pes má typický český tvar, pričom je vytvorený z dvoch kosoštvorcových rombov (punktov), spojených tenkou vlásočnicovou čiarou. Clivis má métsky pravouhlý tvar. Ako jediná základná neuma je clivis písaný vo vertikálnej línii bez smerovania doprava. Torculus a porrectus sú vytvorené s ligatúrovými tenkými čiarami. Scandicus sa skladá z punktu a pesu. Clivis je vytvorený z bipunktu a dvoch klesajúcich, doprava smerujúcich punktov. Notátor používal posuvku b.

⁷⁸ SOPKO, ref. 59, č. 222, s. 46-47.

⁷⁹ ŠEDIVÝ, Juraj: *Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel*. Bratislava : Chronos, 2007, s. 146-148.

⁸⁰ SOPKO, Ref. 59, č. 222, s. 46-47.

⁸¹ Okrem *Bratislavského misála „D“* považuje Sopko za prácu kanonika Michala z Trnavy aj *Misál VI* (Múzeum mesta Bratislavy A/2).

⁸² Explicit sa v kódexe nachádza na f. 287ra: „*Explicit liber missalis de tempore et sanctis per manus Michaelis de Tyrnstein et cetera*“. ŠEDIVÝ, Ref. 79, s.146-148.

ŽALTÁR KANONIKA BLÁZIA (NÁRODNÁ SZECHÉNYIHO KNIŽNICA V BUDAPEŠTI CLMAE 128)

Žaltár kanonika Blázia odkázal pred svojou smrťou dómu sv. Martina (16. 6. 1419) kanonik bratislavskej kapituly Blažej (Blasius).⁸³ Spolu s ďalšími rukopismi bývalej Kapitulskej knižnice v Bratislave sa žaltár dostal do Maďarského národného múzea v Budapešti ako dar v roku 1813 alebo 1814. Rukopis vznikol pred roku 1419.

Notácia je použitá takmer v celom rukopise (na fóliách je rôzny počet linajok). Písma i notácia sú umiestnené do dvoch stĺpcov. V prípade, že je časť fólia celonotovaná, nachádza sa na jednej strane 8 riadkov 5-linajkovej notovej osnovy bez rámovania. Tvary neum dokumentujú českú notáciu s miernym miešaním tvarov kvadratickej notácie (ako napríklad fragmenty zo ŠA v Bratislave, pobočka Trenčín). Punktum je v tvare kosoštvorca. Notátor kódexu používal kľúče C, F (dva nad sebou radené kosoštvorcové romby – podobne *Bratislavský antifonár V*). Custos je v tvare malého rombu. Celkový smer notácie je skôr vertikálny. Jasne doprava smeruje jedine pes, ktorý nemá v niektorých prípadoch typický český tvar. Niekedy je vytvorený z dvoch kosoštvorcových rombov (punktov), spojených tenkou vlásočnicovou čiarou, pričom spodný tón je vytvorený skôr ležatým tvarom (obdĺžnik). Vo väčšine prípadov sa používa typický český, rombový tvar. Clivis má métsky pravouhlý tvar s vertikálnym smerovaním. Torculus a porrectus sú vytvorené s ligatúrovými tenkými čiarami, ktoré sa ale od českých tvarov opäť mierne líšia. Kvadratický tvar sa totiž objavuje v strednom tóne porrectu a v záverečnej note torculu. Scandicus je vytvorený z troch na seba plynule nadviazaných stúpajúcich rombov. Clivis je vytvorený z bipunktu a dvoch klesajúcich, doprava smerujúcich punktov.

Fragmenty

Fragmentárne zachované rukopisy s českým notačným systémom z časového obdobia druhej polovice 14. až začiatku 16. storočia sa nachádzajú v 15 knižničných, archívnych alebo muzeálnych inštitúciách. V Bratislave sa zlomky s českým notačným systémom nachádzajú v Hudobnom múzeu Slovenského národného múzea,⁸⁴ v Štátnom archíve v Bratislave, v Univerzitetnej knižnici v Bratislave a v Ústrednej knižnici SAV (13 fragmentov).⁸⁵ V Štátnom archíve v Bratislave, pobočka Modra je deponovaných 14 fragmentov a v ŠA v Bratislave, pobočka Trenčín 17 fragmentov. V ŠA v Bratislave, pobočka Trnava sa nachádza 1 fragment s českou notáciou. Na strednom Slovensku sa v ŠA v Banskej Bystrici, pobočka Kremnica nachádza 23 zlomkov a v ŠA v Banskej Bystrici, pobočka Banská Štiavnica 4 fragmenty.⁸⁶ V Slovenskej národnej knižnici sú deponované 4 zlomky (rôznej proveniencie z komunistických zvozov v 50. rokoch 20.

⁸³ F. 150vb: „Hic notata est ultima voluntas domini Blasii, canonici Posoniensis,---Obitus ipsius domini Blasij feria vi. Post festum Corporis Christi anno domini millesimo quadringentesimo decimo nono. Deus misereatur anime sue“.

⁸⁴ Tieto notované fragmenty sa pôvodne uchovávali v trezore Ústavu hudobnej vedy SAV v Bratislave, odkiaľ boli v roku 2004 darované Hudobnému múzeu Slovenského národného múzea. Spracované boli v publikácii: VESELOVSKÁ, Ref. 61, s. 100-101.

⁸⁵ VESELOVSKÁ, Ref. 41.

⁸⁶ VESELOVSKÁ, Ref. 44, Catalogus fragmentorum č. 27, č. 42, č. 55, č. 64.

storočia).⁸⁷ Na východnom Slovensku sa materiály s českou notáciou vyskytujú len výnimočne. V ŠA v Levoči, pobočka Poprad sú deponované dva zlomky s českým notačným systémom,⁸⁸ v ŠA v Levoči 1,⁸⁹ v ŠA v Bardejove 2,⁹⁰ v Archíve mesta Košice 2 a v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach 1 zlomok.

Viacere rukopisy majú niekoľko spoločných znakov. Celkovo by sa dali notované zlomky rozdeliť do štyroch veľkých skupín. Prvú ucelenú skupinu s rovnakou štruktúrnou výstavbou tvoria fragmenty zo ŠA v Bratislave, pobočka Modra (13 zlomkov – pochádzajúcich z tzv. *Zalka antifonára*, dnes uloženého v Seminárnej knižnici v Győri),⁹¹ ku ktorým sa priradujú zlomky z pôvodne veľkorozmerných kódexov (napríklad zo ŠA v Bratislave, Univerzitnej knižnice v Bratislave, ŠA v Prešove, pobočka Bardejov, Evanjelickej knižnice v Levoči). Ide o zlomky typovo podobných notovaných liturgických kníh, ktoré pochádzajú z prelomu 15./16. storočia. Na základe analýzy iluminátorskej práce (zlomky z Modry, fragment z Levoče) rozpoznávame prácu českých skriptorských a iluminátorských dielní, ktoré nadväzujú na dielo Valentina Noha a Janíčka Zmílelých.⁹² Notácia je umiestnená do notovej osnovy obrovských rozmerov, ktorá je porovnateľná s rukopismi českej proveniencie konca 15. a začiatku 16. storočia, napríklad rukopisy Národného múzea v Prahe XII A 20 *Plzeňský graduál Martina Stupníka* (1491), XII A 22, XII A 21 *Antifonár kolínsky* (pred rokom 1477), XII A 23 *Plzeňský antifonár Pavla Mělnického* (1527), XII B 1 *Žaltár kráľovedvorský* (okolo roku 1490), XIII A 2 *Graduál Martina Bakaláře z Vyskytné* (1512), XV A 5 *Plzeňský misál Víta Soukeníka* (1485) alebo *Kutnohorský graduál Mus. Hs. 15501* Rakúskej národnej knižnice vo Viedni (rozmyery 710 x 460 mm).⁹³ Podobné rozmyery ako má 13 fragmentov zo ŠA v Modre dokumentuje aj *Antifonár RHKS 817* zo Slovenskej národnej knižnice v Martine. Rovnaké skriptorské a notátorské zvyklosti prezentujú aj fragmenty zo Štátneho archívu v Bratislave (obal Matriky 1087 z rokov 1672 – 1687 zo Svätého Jura),⁹⁴ z Ústrednej knižnice SAV (Lyc B III 414c),⁹⁵ z Univerzitnej knižnice v Bratislave (Ms 232),⁹⁶ Archívu mesta Košice (*Antifonár* [?] III/2 mac 44 *Protocollum Delesmiationum Magnatium Neo Civium Anno 1602* a *Antifonár* H III/2 mac 53 „*Protocollum*

⁸⁷ BEDNÁRIKOVÁ, Janka: *Frammenti gregoriani in Slovacchia, Frammenti repocisów gregoriańskich na Slowacji*. Lublin : Norbertinum, 2009. VESELOVSKÁ, Ref. 68.

⁸⁸ VESELOVSKÁ, Ref. 53.

⁸⁹ BEDNÁRIKOVÁ, Janka: *Notované fragmenty gregoriánskeho chorálu v archívno-knižničných fondoch Bardejova, Prešova a Levoče*. Ružomberok : Verbum, 2010.

⁹⁰ BEDNÁRIKOVÁ, Ref. 89.

⁹¹ Zlomky dokumentujú liturgickú tradíciu biskupstva vo Várade (Rumunsko). Porovnaj: *Corpus Antiphonalium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae VII/A Transylvania – Várad (Temporale)*, Redigit: Andrea KOVÁCS. Budapest : MTA Zenetudományi Intézet, 2010, s. 41. Antifonár dal objednať pravdepodobne v rokoch 1477 – 1490 váradský biskup Ján Filipecz (1431 – 1509). *Corpus Antiphonalium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae VII/B Transylvania – Várad (Sanctorale)*, Redigit: Andrea KOVÁCS, Budapest : MTA Zenetudományi Intézet, 2010.

⁹² Za odborné rady a konzultácie ďakujem Dr. Dušanovi Buranovi zo Slovenskej národnej galérie a Dr. Milade Studničkovej z AV ČR.

⁹³ VESELOVSKÁ – KLUGSEDER, Ref. 5.

⁹⁴ Eva VESELOVSKÁ, *Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in den Archivbeständen von Bratislava II*. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, 2006, č. 76.

⁹⁵ Tamže, č. 115.

⁹⁶ Tamže, č. 88.

Magistr. 1617-1618) a zo Štátneho archívu v Levoči, pobočka Poprad (Magistrát mesta Spišská Sobota – Mare/c/k Buch 1660 – 1700). Výška notovej osnovy je u všetkých zmienených rukopisov cca 45 mm. Medzera notovej osnovy dosahuje veľkosť približne 15 mm. Punktum je veľké cca 15 x 15 mm. Základné notačné tvary českej notácie majú obrovské rozmery, pričom vnútorná štruktúra je bez miešania prvkov s inými notačnými systémami.

Do druhej skupiny fragmentov s českou notáciou by sa dali zaradiť fragmenty zo ŠA v Kremnici, ktoré pochádzali z najmenej štyroch liturgických kníh (misál – jediný dvojtápcový fragment, antifonár – 2 notačné školy [rozdielne používanie klúčov a custos], graduál [métsko-gotická – česká zmiešaná notácia] + sekvenciár).⁹⁷ Rozmery rukopisov boli takmer o polovicu menšie ako v prípade prvej skupiny (výška notovej osnovy: cca 16 – 18 mm, medzera: 6 – 8 mm, punktum: cca 4 – 7 x 4 – 7 mm). Všetky fragmenty antifonárov dokumentujú pražskú liturgickú tradíciu, napríklad *Antifonár Tomus 2/Fons42/Fasc.1/Nr.23,1609* obsahuje rezponzórium *Benedictus es Domine in firmamento* s veršom *Domum tuam* (caox, ist0687, Cz 46360), používané v rámci ostrihomskej, ale i českej liturgickej tradície. Dá sa predpokladať skutočnosť, že zlomky antifonára boli vyhotovené na objednávku obyvateľov Kremnice. V tomto bohatom banskom meste a jeho okolí sa zlato a striebro ťažilo od 10. storočia. Rozmach ťažby nastal začiatkom 14. storočia, najmä po 17. novembri 1328, keď uhorský kráľ Karol Róbert z Anjou udelil osade *Cremnychbana* privilégia slobodného kráľovského banského a minciarskeho mesta. Zároveň tu založil mincovňu, ktorá vyprodukovala obrovské množstvo zlatých i strieborných mincí. Kremnické dukáty, tzv. florény, patrili k najhodnotnejším a k najvyhľadávanejším minciam v Európe. Prvými minciarmi v Kremnici boli majstri z Kutnej Hory, ktorí tu razili kvalitné strieborné groše a denáre.⁹⁸ Na začiatku mohutného rozvoja podnikania sa v Kremnici okrem podnikateľskej vrstvy z Florencie, Viedne a Regensburgu stretávame aj s početným zastúpením majstrov minciarov z Čiech.⁹⁹ Nie je preto vylúčené, že v tomto období mohol v Kremnici pôsobiť aj skriptorský, iluminátorský či notátorský majster z Čiech. Zaujímavý je aj fragment *Antifonára Tomus 1/Fons36/Fasc.14/Nr.689,1595*, ktorý obsahuje časť officia na sviatok sv. Kataríny (patrónka farského kostola v Kremnici). Antifóny však dodržiavajú jasne pražskú liturgickú tradíciu. Jediným špecifickým fragmentom, ktorý nedokumentuje pražský, ale ostrihomský rítus je *Antifonár* (Tomus 1/ Fons 32/ Fasc.11/ Nro.126a), ktorý obsahuje spevy na sviatok Povýšenia sv. Kríža (antifóny *Praeveniat faciem domini* caoX, ist0127,¹⁰⁰ *Signum crucis semper oportet* caoX, ist0588 a *Crux est sancta nostrae signaculum* caox, ist0589, *Exaltatio s. Crucis*, M/I, A1-2). Je možné, že časť antifonára mohol český skriptor opísať podľa domácej liturgickej knihy, ktorá obsahovala ostrihomskú liturgickú tradíciu. Notačný systém kremnických fragmentov je okrem *Misála Tomus1/Fons32/Fasc.9/Nro.83* takmer jednotný. Punktum je jediná po-

⁹⁷ Fragmenty so sekvenciami mohli byť súčasťou graduálu, ale mohli tvoriť aj samostatnú liturgickú knihu – tzv. sekvenciár.

⁹⁸ KOVÁČ, Dušan a kol. (eds.): *Kronika Slovenska*. Bratislava : Fortuna Print & Adox, 1998.

⁹⁹ LAMOŠ, Teodor: *Vznik a počiatky banského a mincového mesta Kremnice 1328-1430*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969, s.155.

¹⁰⁰ *Istanbulský antifonár* f. 232v-233r. The Istanbul Antiphonal (about 1360). Ed. Janka Szendrei. In: *Musicalia Danubiana* 18, Budapešť : MTA Zenetudományi Intézet, 2002.

užívaná jednoduchá neuma. Samostatná virga sa neobjavuje. Pes je vytvorený z dvoch doprava naklonených, vertikálne umiestnených punktov. Clivis je métsky, pravouhlý. Často sa objavuje bistropha. Scandicus je vytvorený zo samostatného punktu a pesu. Climacus tvoria tri doprava smerujúce punkty. Torculus (pes + punktum umiestnené vertikálne pod stredným tónom) a porrectus (clivis + pes) majú typický český tvar, kedy sú jednotlivé neumové štruktúry spojené tenkou vlásočnicovou čiarou. Niekedy sa objavuje torculus s plynulým jednoliatym tvarom druhého a tretieho tónu (napríklad *Antifonár Tomus1/Fons36/Fasc.14/Nr.689, 1595*). Z klúčov sa vyskytujú klúče F (tractulus+dva nad sebou radené romby) a C. Použité sú posuvky b a odrážky. Notačný systém je umiestnený do 4-linajkovej notovej osnovy červenej farby s dvojitém červeným rámovaním a použitím custosu (napríklad: zlomky graduálu: 9 riadkov 4-linajkovej notovej osnovy na fóliu a custos v tvare kvadry; zlomky antifonára: 10 riadkov 4-linajkovej notovej osnovy, custos v tvare rombu). Datovanie väčšej časti fragmentov posúvame do druhej polovice 15. storočia, prípadne až na koniec 15. storočia. Znaková sústava je mimoriadne podobná s *Bratislavským antifonárom V*. Jediným zlomkom, ktorého notačný systém sa od ostatných kremnických rukopisov odlišuje, je spomínaný *Misál Tomus1/Fons32/Fasc.9/Nro.83*. Systém je umiestnený do dvoch stĺpcov 4-linajkovej červenej notovej osnovy s jednoduchým rámovaním bez custosu. Použitý je len klúč C. Keďže ide o notovaný *Exultet*, melódia je sylabická, bez použitia viactónových neum. Rukopis datujeme skôr do prvej polovice (začiatku) 15. storočia.

Tretiu veľkú skupinu tvorí 16 fragmenov zo ŠA v Bratislave, pobočka Trenčín z prelomu 15./16. storočia, ktoré sú notované českým notačným systémom. Sú to fragmenty troch liturgických kníh. Notácia zlomkov antifonára 1-MMTN – Kn/I-8, mestský protokol 1596 – 1597; 2-MMTN – Kn/I-11, mestský protokol 1601; 3-MMTN – Kn/I-12, mestský protokol 1602 – 1603; 4-MMTN – Kn/I-13, mestský protokol 1604; 5-MMTN – Kn/I-14, mestský protokol 1605 – 1606; 6-MMTN – Kn/I-15, mestský protokol 1607 – 1608; 7-MMTN – Kn/I-16, mestský protokol 1609 – 1610; 8-MMTN – Kn/I-17, mestský protokol 1613; 9-MMTN – Kn/I-18, mestský protokol 1614 – 1615; 15-MMTN – Kn/I-?, mestský protokol 1630; 16-(MMTN – Kn/I-?, mestský protokol 1637 – 1642) je umiestnená do 12 riadkov 4-linajkovej notovej osnovy červenej farby s dvojitém červeným rámovaním. Použité sú klúče C a F. Custos je v tvare kvadry. Gotizácia tvarov jednotlivých neumových znakov je v pokročilom štádiu, pričom smeruje ku kurzívnemu duktu notopisu. Tvary torculu a porrectu sa prikláňajú k variantom kvadratickej notácie. Rozmery zrkadla fólia rukopisu sú cca 370 x 252 mm. Výška notovej osnovy je okolo 16 – 17 mm, medzera má cca 6 mm a punktum (rombus) 6 x 6 mm. Antifonár vznikol pravdepodobne koncom 15. alebo začiatkom 16. storočia. Znaková sústava sa do veľkej miery približuje notácii úvodného fólia *Graduálu z Luzern* P.19 (okolo roku 1410) a *Graduálu XIII.B.2* Knižnice Národného múzea v Prahe. Notácia fragmentov graduálu (10-MMTN Kn/I-19(?), mestský protokol 1616; 11-MMTN Kn/I-20, mestský protokol 1618; 12-MMTN Kn/I-21, mestský protokol 1619; 13-MMTN Kn/I-22, mestský protokol 1620 – 1621; 14-MMTN Kn/I-23, mestský protokol 1622) je umiestnená do 12 riadkov 5-linajkovej notovej osnovy červenej farby s dvojitém červeným rámovaním. Opäť sú použité klúče C a F. Custos je v prípade zlomkov graduálu v tvare kosoštvorcového rombu. Gotizácia tvarov je v pokročilom štádiu, ale má jemnejší charakter ako zlomky antifonára. Kódex vznikol koncom 15.

alebo začiatkom 16. storočia. Notácia fragmentov sa približuje notačnému systému *Bratislavského antifonára V a Ostrihomskeho graduálu kráľa Vladislava Mss. III* z Ostrihomskej arcibiskupskej metropolitnej knižnice. Rozmery fólia sú 441 x 341 mm. Zrkadlo graduálu je 360 x 274 mm. Výška notovej osnovy je 21 mm, medzera má 6 mm a bodček 6 – 7 x 6,5 mm. V samostatnej škatuli „Hudobniny (15. – 20. storočie). Štátny archív Trenčín – Zbierka hudobnín. ZH – A, 15. – 20. stor.“ je deponovaný jeden pergamenový zlomok graduálu (17-12/a?) z konca 15. storočia s rozmermi 378 x 268 mm (úplné zrkadlo 286 x 220 mm, výška notovej osnovy: 15,5 – 16 mm, medzera 5 mm, bodček: 6 x 4,5 mm). Česká notácia je umiestnená do 10 riadkov 4-linajkovej notovej osnovy červenej farby s dvojitým červeným rámovaním. Použité sú kľúče C, F, posuvka b a custos v tvare kvadry. Manieristické tvary českého notačného systému smerujú skôr k notácii fragmentov antifonárov z trenčianskeho archívu. Pripísaný je jeden riadok notovej osnovy s textom *Kyrie* (mladšia ruka).

Poslednú skupinu tvoria zostávajúce zlomky (Slovenská národná knižnica Martin, Ústredná knižnica SAV, Hudobné múzeum Slovenského národného múzea, ŠA v Banskej Bystrici, pobočka Banská Štiavnica, ŠA v Levoči, pobočka Poprad, Košiciach), ktoré sa vo väčšej alebo menšej miere prikláňajú k prvej, druhej alebo tretej skupine rukopisov s českou notáciou na Slovensku.

V Slovenskej národnej knižnici v Martine sa zachovali 4 fragmenty s českým notačným systémom. *Kyriale J 2015* dokumentuje českú notáciu druhej polovice 15. storočia. Systém je umiestnený do 13 riadkov 4-linajkovej notovej osnovy červenej farby s dvojitým rámovaním. Použité sú kľúče C a F (F kľúč je vytvorený z dvoch bodčiek radených nad sebou). Pes má charakteristický český tvar, naklonený je doprava a bodky sú spojené tenkou, niekedy hrubšou čiarou. Pravouhlý clivis je métsky, s jasným rombovým zakončením. Podobne sú vytvorené porrectus a torculus (taktiež so sklonom doprava). Climacus vytvorený z dvoch clivisov alebo z troch klesajúcich bodčiek je bez úvodného torculu alebo virgy. Custos nie je použitý. V speve Gloria sú oddelené tenkou zvislou čiarou jednotlivé verše, notáciu na fragmentoch vytvorili zrejme dve ruky (jemnejšie ťahy brkom: f. 1v). *Misál C 980* reprezentuje českú notáciu z prelomu 14./15. storočia. Systém je umiestnený na 4-linajkovú notovú osnovu červenej farby bez rámovania. Použité sú klasické tvary českého notačného systému: český pes (rombus spojený len tenkou ligatúrovanou čiarou, métsky clivis, porrectus a scandicus v českom tvare), kľúč F a custos (v tvare kvadry). *Antifonár RHKS 817* datujeme na prelom 15./16. storočia a patrí do prvej skupiny rukopisov. Notácia monumentálnych rozmerov je umiestnená na 4-linajkovú notovú osnovu s dvojitým červeným rámovaním. Klasické tvary českej notácie sú dielom českých skriptorských dielní, ktoré najmä v prvých desaťročiach 16. storočia produkovali na objednávky rozličných literárnych bratstiev nádherné, veľkorozmerné, iluminované rukopisy. Niektoré z nich sa dnes vo fragmentárnej podobe nachádzajú na väzbách mestských úradných kníh a mladších tlačí po celom Slovensku, Maďarsku, Rakúsku i v samotných Čechách. *Graduál-sekvenciár J 4119* prezentuje český notačný systém konca 15. storočia. Systém je umiestnený do 8 riadkov červenej 5-linajkovej notovej osnovy s dvojitým červeným rámovaním. Použité sú kľúče C a F, custos v tvare kvadry. Bodček je v tvare kosoštvorca. Sylabická melódia používa len bodček, bodček a pes. Pes má typický český tvar, pričom je vytvorený z dvoch kosoštvorcových rombusov (bodčiek), spojených tenkou

vlásočnicovou čiarou. Česká notácia fragmentu graduálu sa približuje notačnému systému *Bratislavského antifonára V* (SNA 17), fragmentom graduálu zo Štátneho archívu v Bratislave so sídlom v Trenčíne (väzby mestských úradných kníh) a *Ostrihomského graduálu kráľa Vladislava Ms.III* z Metropolitnej arcibiskupskej knižnice v Ostrihome. Kurzívnym písmom (17. stor.) je dopísaný text sekvencie *Victime paschali* v biblickej češtine. Fotokópiu notovaného graduálu zo súkromnej zbierky v Trenčíne nám pôvodne zaslal na posúdenie riaditeľ antikvariátu Nautik v Trenčíne – pán Peter Holúbek. Fragment odkúpila Slovenská národná knižnica v Martine len nedávno a dnes je uložený pod signatúrou J 4119.

V Štátnom archíve v Levoči, pobočka Poprad sa v súčasnosti nachádzajú dva stredoveké notované fragmenty s českým notačným systémom konca 15. storočia. Fragment *Antifonára – Magistrát mesta Spišská Sobota (1660 – 1700)* je dielom českej skriptorskej dielne prelomu 15./16.storočia (prvá skupina). Je to fragment zo spomínaného *Zalka kódexu* obrovských rozmerov, kedy jednotlivé romby mali veľkosť približne 15 x 15 mm. Výška notovej osnovy bola takmer 45 mm a medzera dosahovala veľkosť 15 mm. Na zlomku sa zachovali 2 riadky notovej osnovy s dvojitém červeným rámovaním. Použitý bol kľúč C a custos. Fragment sa podarilo identifikovať maďarskej hudobnej historičke Z. Czagány, ktorá t. č. pripravuje pramennú edíciu *Zalka kódexu*. Zlomok obsahuje časť rezponzória *Certamen magnum habuerunt* s veršom *Isti sunt sancti qui* z Commune martyrum.¹⁰¹ Druhá odrezaná polovica fragmentu sa nachádza v Knižnici Evanjelického a. v. cirkevného zboru v Levoči pod signatúrou 13 895 (B.51).¹⁰²

Záver

Česká notácia sa v období stredoveku stala mimoriadnym fenoménom a príkladom kultúrnej expanzie dôležitého hudobného prvku. Ako súčasť reformného liturgického úsilia pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, vďaka politickej a finančnej podpore kultúry a vzdelanosti českých kráľov Karola IV. a jeho syna Václava IV., politickej situácii v Čechách začiatkom 15. storočia (emigrácie počas husitských nepokojov) a vysokej úrovni českých iluminátorských a skriptorských dielní, sa stala česká notácia na takmer 150 rokov nenahraditeľnou súčasťou stredovekého pramenného dedičstva mnohých krajín Európy.

Cieľom štúdie sa stala hĺbková analýza a systematizácia poznatkov stredovekých notovaných prameňov z územia Slovenska s českou notáciou. Stanovené boli základné štrukturálne znaky českej notácie v Čechách a na našom území v stredoeurópskom kontexte. Predmetom výskumu boli stredoveké notované kódexy (*Bratislavský misál „D“*, *Žaltár kanonika Blázia* a *Bratislavský misál V*) a fragmenty (84) s českou notáciou z územia Slovenska z obdobia od druhej polovice 14. storočia až do začiatku 16. sto-

¹⁰¹ Dr. Zsuzse Czagány ďakujeme za odborné konzultácie popradského i levočského fragmentu i za ich identifikáciu. *Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae VII/B Transylvania – Várad (Sanctorale)*, Andrea KOVÁCS, Budapest 2010, s. 142.

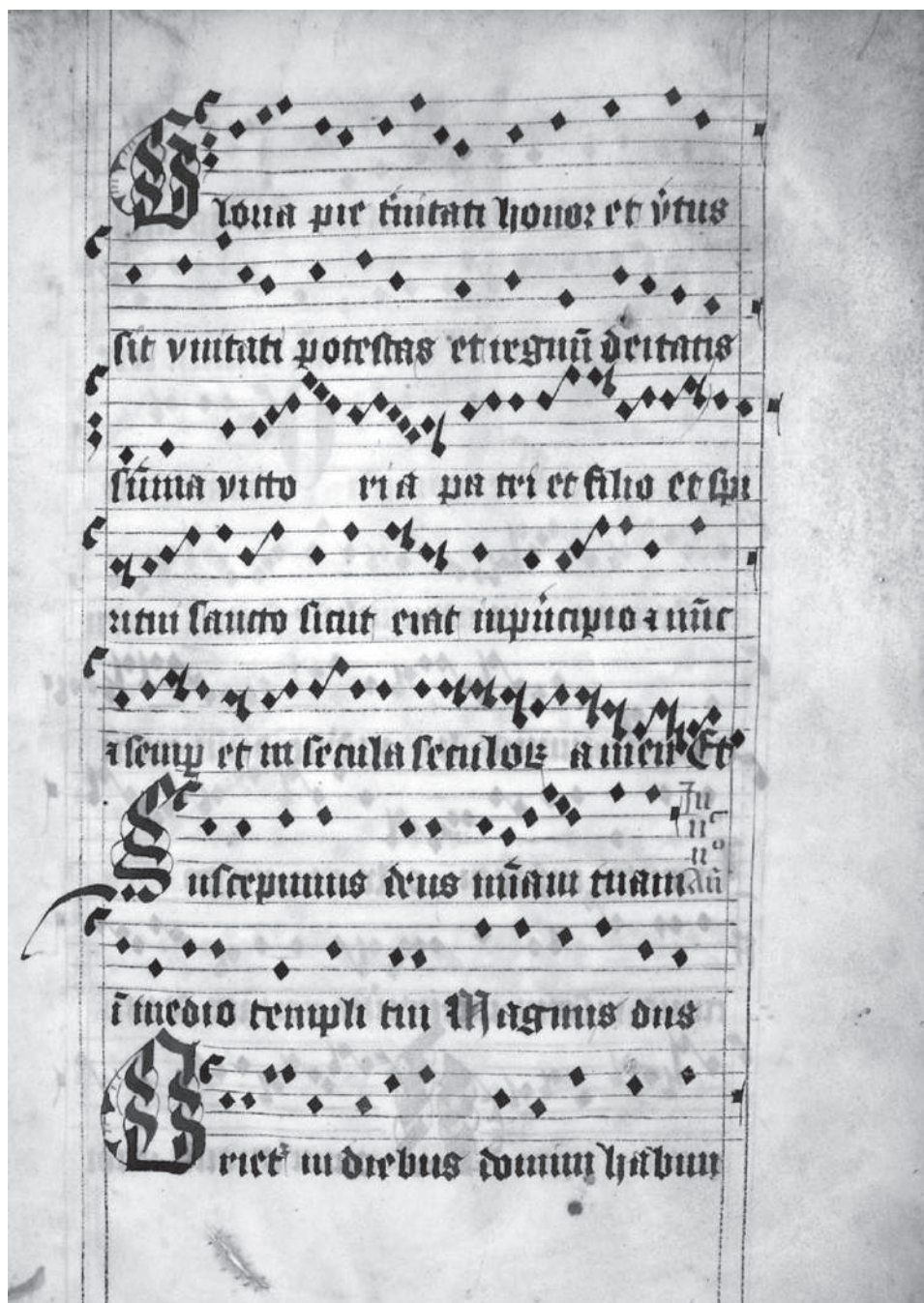
¹⁰² BEDNÁRIKOVÁ, Janka: *Stredoveké notované pamiatky v Knižnici Evanjelického a. v. cirkevného zboru v Levoči*. Ružomberok : Verbum, 2010, s.139-140.

ročia. Výsledky analýz notačných foriem jasne podčiarkli historicko-kultúrne väzby skriptorskej a notačnej praxe na Slovensku koncom stredoveku smerom k českému vzdelanostnému prostrediu. Komplexné pramenné výskumy zo všetkých archívnych, knižničných a muzeálnych inštitúcií z územia Slovenska poukázali na dôležitý fakt, že prienik hudobnopaleografických štruktúr českej notácie v písomnej kultúre niektorých mestských komunít Slovenska (Bratislava, Modra, Trenčín, Kremnica) bol mimoriadne výrazný. Vplyv českej notačnej školy sa odzrkadlil najmä na bratislavských rukopisoch. Pod českým vplyvom vznikli notované časti bratislavských kódexov z bývalej Kapitulskej knižnice v Bratislave z prvých desaťročí 15. storočia – *Bratislavský misál „D“* (prefácie) a *Psaltérium kanonika Blázia*. Prípisky s českou notáciou zo 16. – 17. storočia sa nachádzajú aj v *Bratislavskom antifonári I* (214r) a v *Bratislavskom misáli „H“*. Na Slovensku sa zachoval jeden celonotovaný kódex s českým notačným systémom z konca 15. storočia. Ide o *Bratislavský antifonár V* zo Slovenského národného archívu.

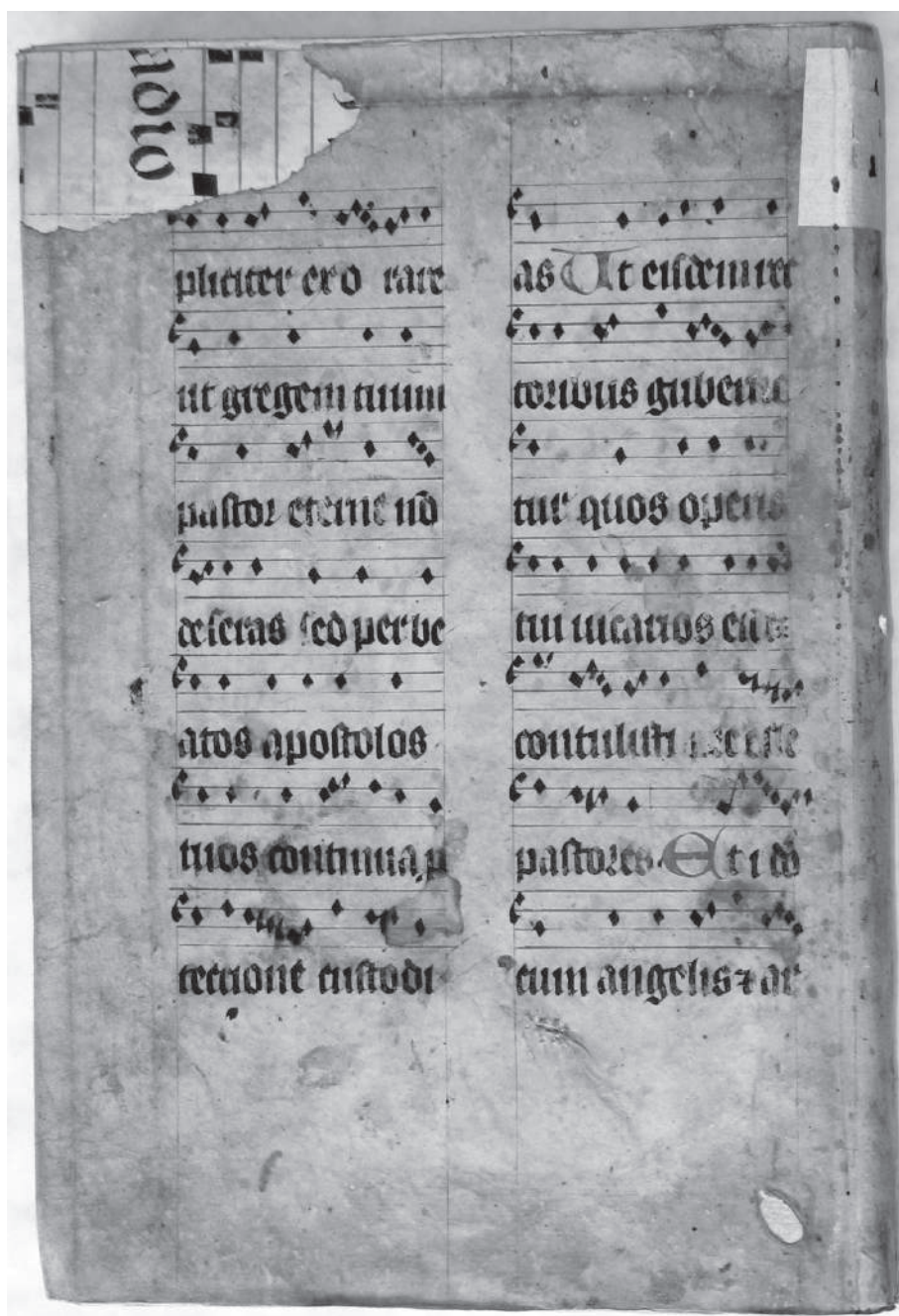
Zaujímavý je fakt, že počet stredovekých prameňov s českou notáciou vysoko prevyšuje množstvo zachovaných stredovekých zlomkov s domácim, ostrihomským notačným systémom, ktorý by sa podľa liturgických súvislostí mal na našom území objavovať oveľa častejšie. V rámci realizovaných výskumov sme preto nastolili niekoľko otázok. Jednou z nich je otázka, či boli kódexy bratislavskej kapituly prvej polovice 15. storočia notované na objednávku v českých notátorských dielňach, alebo či na Slovensku pôsobili notátori, ktorí boli vyškolení v českom prostredí. Prípadne, či nešlo o českých vzdelancov-skriptorov, pôsobiacich na Slovensku v čase náboženskej nestability v Čechách. V každom prípade je istý fakt, že v prípade skriptorskej činnosti notátorov v Bratislave a na západnom Slovensku mali české vzdelanostné kruhy určite oveľa väčší vplyv na skriptorskú produkciu liturgických kódexov 15. storočia a ich hudobnopaleografickú stránku než ostrihomské skriptorium.

Štúdia je súčasťou riešenia grantového projektu APVV č. SK-CZ-0183-09.

OBRAZOVÁ PRÍLOHA

Obr. 1: Bratislavský antifonár V, Slovenský národný archív 17, f. 1r

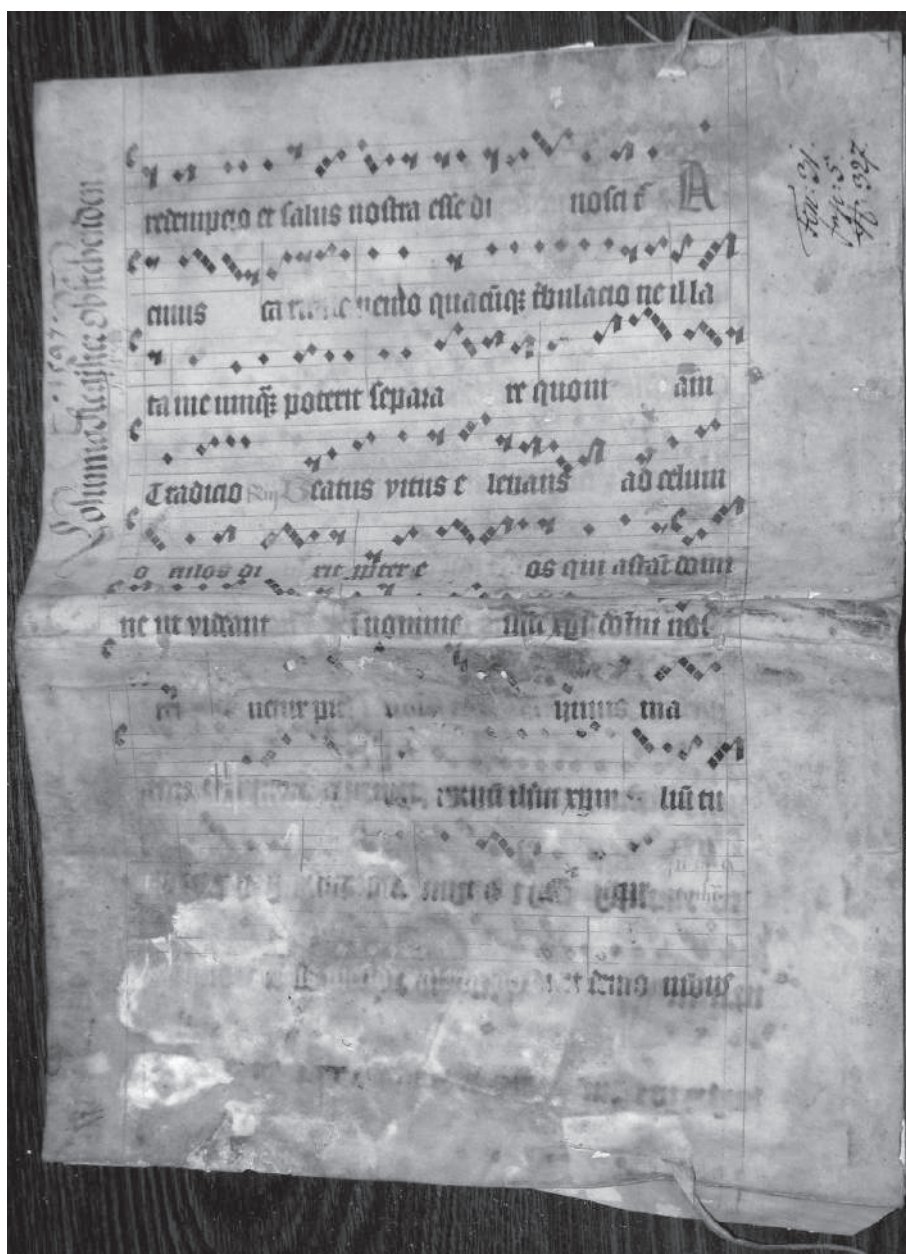
Obr. 3: *Misál Copir Buch 1585 – 1586, No. Inv. 605, 54 MMBŠ 16K50, škatuľa 16, Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Štiavnica*

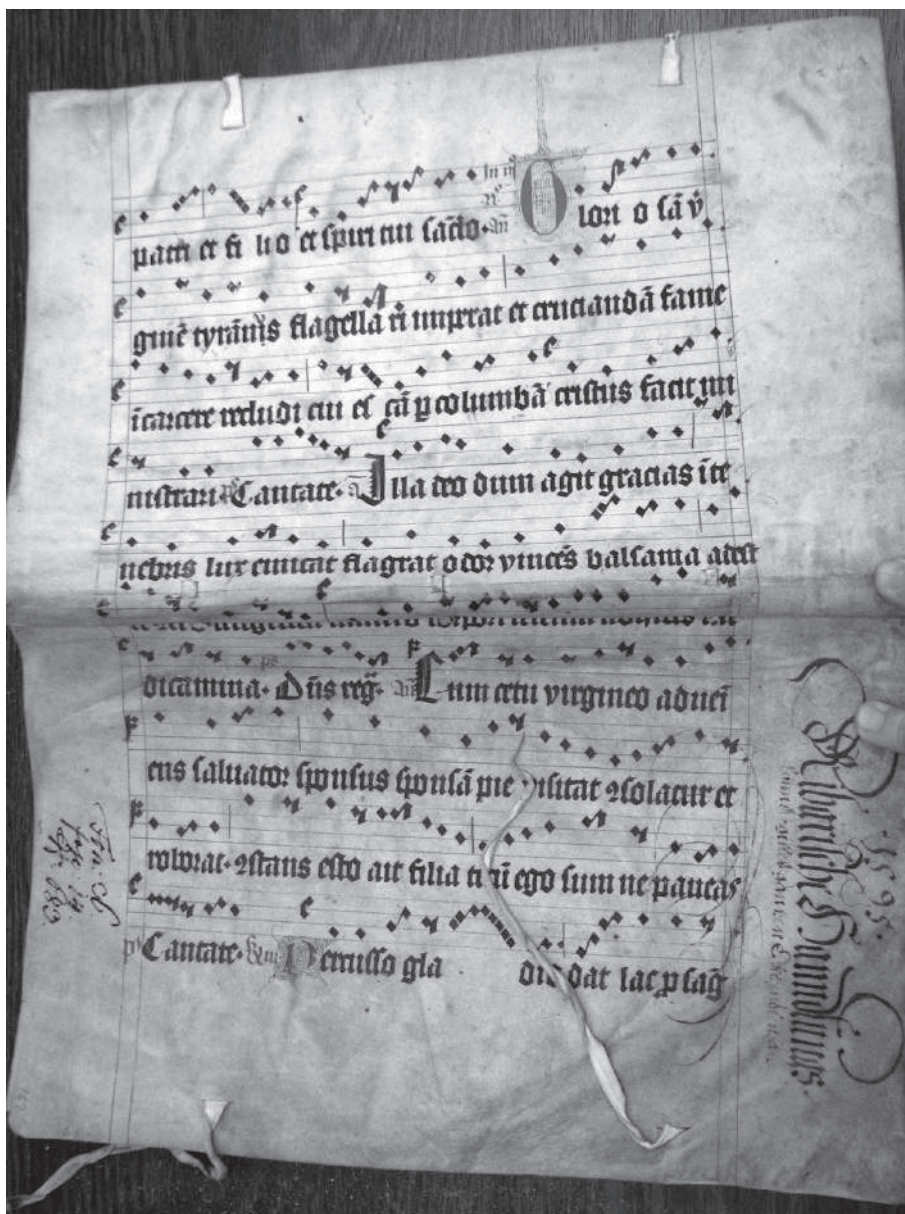
Obr. 4: Antifonár Lyc E 46, Ústředná knižnica Slovenskej akadémie vied, Študovňa rukopisov a starých tlačí

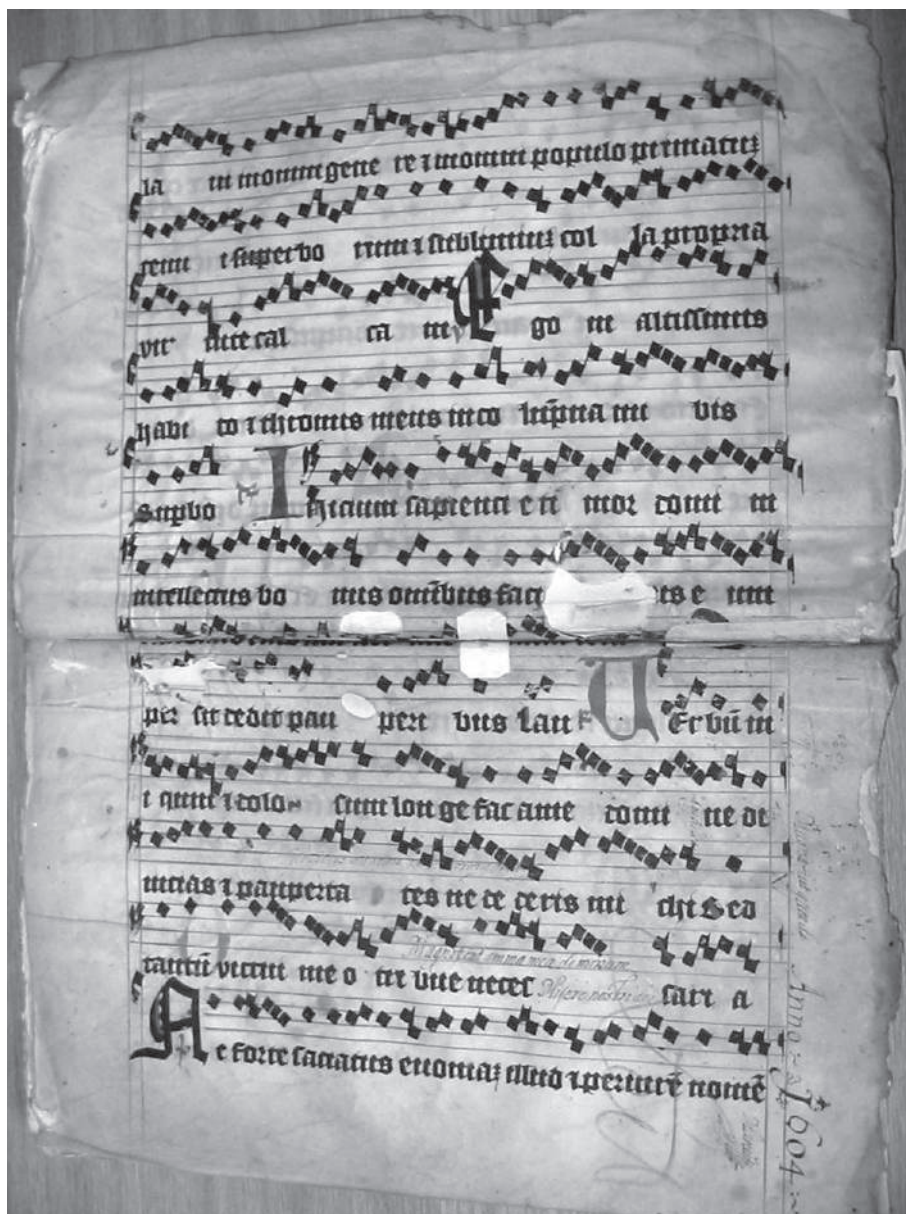
Obr. 5: *Graduál Lyc B III 414c*, Ústredná knižnica Slovenskej akadémie vied, Študovňa rukopisov a starých tlačí

Obr. 6: Antifonár Tomus 1/ Fons 31/ Fasc.5/ Nro.327. Lösung Register 1597, Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Kremnica

Obr. 7: Antifonár Tomus 1/ Fons 41/ Fasc.5/ Nro.89, 1595, Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Kremnica

Obr. 8: Antifonár Magistrát mesta Trenčín – Kn/I-13, Protocollon Civitatis Trenchiniensis anni 1604, Štátny archív v Bratislave, pobočka Trenčín

Obr. 9: Antifonár 741. V. 156. 1237. Strafgerichtsordnung, 1656, Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra

SUMMARY

CZECH NOTATION IN SLOVAKIA IN THE MEDIEVAL PERIOD

In the medieval period Czech notation became an extraordinary phenomenon and an example of an important musical element in cultural expansion. Part of the liturgical reform effort by the Prague Archbishop Arnošt of Pardubice, Czech notation became for almost 150 years an indispensable component in the medieval source heritage of many of the countries of Europe. Preconditions for this were political and financial support of culture and learning by the Czech kings Karol IV and his son Václav IV, the political situation in Bohemia at the beginning of the 15th century (with emigration during the Hussite disturbances), and the high level of Czech illuminators' and scribes' workshops.

The aim of the study was an in-depth analysis and systematisation of knowledge of medieval musical codices with Czech notation from the territorial area of Slovakia. Fundamental, structural features of Czech notation in Bohemia, in our own area and in Central Europe generally, were established. The objects of research were the medieval musical codices and fragments with Czech notation from Slovak territory in the period from the second half of the 14th century to the early 16th century (*Bratislava Missal 'D'*, *Psalter of Canon Blasius*, *Bratislava Missal V*, and 84 fragments). Findings from the analysis of musical forms clearly underlined the historic-cultural links of scribal and notation practice in Slovakia at the end of the Middle Ages to the Czech learned milieu. Complex source study using all institutional archives, libraries and museums in Slovakia have highlighted the important fact that the penetration of the musical-palaeographic structures of Czech notation into the written culture of some urban communities in Slovakia (Bratislava, Modra, Trenčín, Kremnica) was exceptionally marked. The influence of the Czech notation school was reflected above all in Bratislava manuscripts. In the Bratislava codices (from the former Chapter library) dating from the first decades of the 15th century – *Bratislava Missal 'D'* (prefaces) and the *Psalter of Canon Blasius* – the musical sections were written under Czech influence. Annotations from the 16th – 17th centuries in Czech notation are found also in the *Bratislava Antiphonary I* (214r) and in the *Bratislava Missal 'H'*. In Slovakia one exclusively musical codex with the Czech notation system is extant, from the late 15th century. This is *Bratislava Antiphonary V*, from the Slovak National Archive. It is an interesting fact that the number of medieval sources with Czech notation far exceeds the number of extant medieval fragments with the local Estergom notation system which, given the liturgical circumstances, should have appeared far more frequently on our territory. On this account some questions were posed, within the framework of the research project. One of them is whether the Bratislava chapter's codices from the early 15th century had the music written on commission in Czech notation workshops, or whether musical scribes who had been trained in Bohemia were working in Slovakia. Alternatively, whether Czech men of learning/scribes were working in Slovakia at a time of religious instability. In any case, it is a definite fact that where musical scribes were active in Bratislava and western Slovakia, Czech learned circles undoubtedly had much greater influence than the Estergom scriptorium on the scribal production of 15th century liturgical codices and their musical-palaeographic aspect.